

Tartu Ülikool

Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond

Ajaloo ja arheoloogia instituut

Kadri Aria

**Kodumajanduskoja roll toidlustusolude muutmisel Eestis 1930.
aastatel**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Janet Laidla, PhD

Tartu 2025

SISUKORD

1	KODUMAJANDUSKODA	9
1.1	Kodumajanduskoja asutamine	9
1.2	Kodumajanduskoja peamised ülesanded	11
1.2.1	Kodumajanduskoja ülesanded	11
1.2.2	Kodumajanduskoja nõustamisteenus	14
1.2.3	Kodumajanduskoja toitlustusvaldkond.....	16
1.2.4	Kodumajanduskoja kodukorrastusvaldkond.....	18
1.3	Kodumajanduskoja toimimine	20
1.4	Kodumajanduskoja tegutsemise lõpetamine.....	21
2	TOITLUSTUSOLUD 1930. AASTATEL EESTIS JA MAAILMAS.....	23
2.1	Tervisliku toidu tähtsustamine koka- ja käsiraamatutes	23
2.2	Kodumajanduse areng ja toitlustusolud 1930. aastatel maailmas.....	26
3	KOOLILASTE TOITLUSTAMISE OLUKORD EESTIS	30
3.1	Koolilaste toitlustuse probleemide juured	30
3.2	Koolilaste toitlustamine: esimesed sammud muutusteks.....	32
3.2.1	Koolilaste jaoks sobilik toit	34
	KOKKUVÕTE.....	37
	KASUTATUD KIRJANDUS.....	40
	SUMMARY	44

SISSEJUHATUS

1930. aastad tõid nii maailmas kui ka Eesti poliitikas ja majanduses kaasa mitmeid muudatusi. Esimesed 1930. aastaid mõjutanud muudatused said alguse tegelikult juba 1929. aastal, mil Ameerika Ühendriikides sai alguse üleilmne majanduskriis. Majanduskriis oli rahvusvaheline probleem ning tekitas murekohti ka Eestis. Paljud inimesed kaotasid Eestis töö, kuna ettevõtted pankrotistusid. Langes inimeste elukvaliteet. Süvenev majanduskriis muutis Eestis rahva rahulolematuks ning inimesed hakkasid otsima kriisist tingitud probleemides süüdlasi. Süüdlaste seas oli ka Riigikogu, keda süüdistati omakasupüüdlikus, millest tingituna inimesed ei suutnud enam erakondi usaldada.¹

Rahvas, kes oli riigijuhtide meelest rahuolematu, tuli maha rahustada. Riigis seisti silmitsi kahe probleemiga. Esmalt tuli rahvas maha rahustada, aga teisalt probleeme oli ka vabadussõjastega, kes olid astunud poliitikasse ning olid valmis korraldama riigipöörde. Vabadussõjalaste riigipöörde ennetamiseks korraldas Konstantin Päts ise 12. märtsil 1934. aastal riigipöörde. Riigipöörde oli selle juhtide arvates vajalik, sest riik vajab reformimist ning riigikorda oli vaja uuendada.² Riigipöörde järel hakati riiki sammhaaval tasalülitama. 5. märtsil 1935. aastal andis Siseminister välja kõikide poliitiliste organisatsioonide tegutsemise keelu.³ 7. märtsil samal aastal loodi tuumikerakonnaks Isamaaliit.⁴

Üheks riigi tasalülitamise väljundiks oli riigipöörde ajal tõenäoliselt laialdaselt uute kutsekodade asutamine. Tegelikult oli kutsekodasid moodustatud juba varem (nt Kaubandus-Tööstuskoda asutati 1924. aastal),⁵ kuid riigipöörde järel asutati neid rohkem ning uute kutsekodades nähti asendust senistele poliitilistele erakondadele.⁶ Kutsekodasid oli eri suuruse ning eri eesmärkidega. Kõik loodud kutsekojad koondasid kokku ühe kindla eriala spetsialistid.

Käesolevas töös uuritakse lähemalt autoritaarses Eestis asutatud Kodumajanduskoda kui ühte toonast asutatud kutsekoda kutsekodade süsteemist. Kuna kutsekojad koondasid kokku kindla

---

¹ Ago Pajur, *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia II osa: riigimees (1917–1956)* (Tartu: Rahvusarhiiv, 2018), lk 319.

² Ago Pajur, Tõnu Tannberg, Lauri Vahtre *et. al.*, *Eesti ajalugu VI: Vabadussõjast taasiseseisvumiseni* (Tartu: Ilmamaa, 2005), lk 92.

³ *Ibid.*, lk 94.

⁴ *Ibid.*, lk 94.

⁵ Andrus Vaher, *Kutsekojad Eesti Vabariigis perioodil 1918–1940, nende roll ühiskonnas enne ja pärast 1937. aasta põhiseadust* (magistritöö, Tartu Ülikool, 2023), lk 70.

⁶ Pajur, Tannberg, Vahtre *et. al.*, *Eesti ajalugu VI*, lk 94.

eriala spetsialiste, tegelesid need kindlate eluvaldkondadega. Käsitletav Kodumajanduskoda tegeles kodumajandust puudutavate valdkondadega.

Kodumajanduskoja paremaks mõistmiseks on esmalt vaja mõista kodumajanduse rahvusvahelise arengu olulisust. 1930. aastatel arenes kodumajandus rahvusvaheliselt kiiresti. Selle arengus omas olulist positsiooni kodumajandust lähemalt uurinud teadlase Sarah Stage hinnangul Ameerika Ühendriigid. Seal tegeles kodumajandus 1930. aastatel mitmete valdkondadega. Peamiselt tegeleti toitlustuse, lastekasvatuse probleemidega jne. Tähtsal kohal oli ka mustuse ning haigustega seotud temaatika. Kodumajandusest sai aegade jooksul teadusharu ning naiste elukutse. Viimast rõhutasid enim kodumajandustegelased.⁷

Ka 1930. aastatel hakati autoritaarses Eesti rõhutama kodumajanduse võtmerolli. Kui alates 1920. aastatest oli kodumajanduse edendamise initsiatiiv olnud enamasti naiseltsidel, siis 1930. aastatel tegeles selle valdkonna edendamisega peamiselt Kodumajanduskoda. 1920. aastatel arenes Eestis välja kodumajanduskoolide võrgustik, kuid suuremad edusammud kodumajanduse arendamises toimusid 1930ndatel. Kodumajandust edendas ja propageeris lisaks Kodumajanduskojale mitmed Eesti ajakirjad (nt 1924. aastast ilmuma hakanud Eesti Naine ja alates 1927. aastast ilmunud Taluperenaine.⁸). Kodumajanduskoda hakkas välja andma mitmeid artikleid ja käsiraamatuid „Kodumajanduskoja toimetused“ sarjas.

Kuna ühiskond ja teadus nii Eestis kui maailmas oli 1930. aastatel moderniseerumas, oli see tõenäoliselt üheks ajendiks, miks hakati rahvusvaheliselt uurima laialdaselt kodu- ja toidukultuuri olukorda. Esimesed sellealased uurimised olid alguse saanud juba 1920. aastatel, kuid suuremad edusammud tulid 1930ndatel. Eestis oli näiteks toitlustuse uurimises ja suunamises juhtivorganisatsiooniks toona Kodumajanduskoda.

Toidukultuuri „valulikke“ teemasid ning positiivseid külgi toodi Eesti ajakirjanduses välja siiski üsna varakult. Perenaistele mõeldud ja algselt Eesti Maanaiste Keskseltsi poolt välja antud Taluperenaise ajakirja esimestes numbrites (1920ndatel) kanti hoolt selle eest, et perenaised oleksid informeeritud juurviljade kasulikkusest: õpetussõnu jagati nii aiasaaduste kasvatamise, säilitamise ja nende tarbimise osas,⁹ – aga oluline oli ka toiduvalmistamise

---

⁷ Sarah Stage, „Introduction Home Economics: What’s in a Name?,“ *Rethinking Home Economics: Women and the History of a Profession*, toim. Sarah Stage ja Virginia B. Vincenti (Ithaca ja London: Cornell University Press, 1997), lk 15.

⁸ Anu Kannike, „Moraalist teaduseni: Eesti naisliikumine ja kodumajandus 1920. –1930. aastatel,“ *Tuna*, 4 (2021), lk 64.

⁹ Sirje Kivimäe, „Taluperenaine“ ja maanaiste seltsid,“ *Eesti Naine*, 4 (1990), lk 7.

küsimus.¹⁰ Huvi toidukultuuri vastu oli ilmselt tingitud sellest, et eestlaste toidulaud oli neil kümnenditel läbinud mitmeid muutusi, mil traditsiooniliste toitade kõrvale tekkisid „moodsamad“ toidud. Sellealaseid muutusi tuli inimestele propageerida. Selle rõhutamisel oli esimeseks väljundiks ajakirjandus (nt ajakiri *Taluperenaine*). *Taluperenaise* ajakirja mõnes numbris oli tihti rõhutatud, et inimesed pidid toidulaua muutustega kaasas käima. Ometi jääb mulje, et ajakirjas soovitud jäi inimestele pelgalt soovitusena.¹¹

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks on uurida 1930. aastate Eesti toitlustusolukorda. Töös vaadeldakse lähemalt Kodumajanduskoja rolli toitlustuse küsimustes, püüdes mõista, kas Kodumajanduskoda saavutas midagi toitlustusolukorra muutmiseks. Toitlustusolukorra uurimine 1930. aastate Eestis on oluline. Toitlustusolukorda peeti toona tähtsaks teemavaldkonnaks. Nimetatud teema lähem käsitlemine pakub infot toiduaineteaduse ja toidukultuuri arengu kohta. Eesti ajalookirjutuses on mõnevõrra vähem uuritud koolilaste toidukultuuri, mistõttu see teemavaldkond vajab uurimises rohkem tähelepanu. Siinne töö uurib seda teemat lähemalt.

Töö eesmärgiks on lähemalt vaadelda:

- Millised olid argumendid, miks tuli toitlustust Eestis suunama ja muutma hakata;
- Millised olid Kodumajanduskoja hinnangul peamised toitlustuse murekohad Eestis;
- Millist rolli täitis Kodumajanduskoda Eestis toitlustusega seotud probleemide lahendamisel;
- Milline oli olukord koolilaste toitlustamises ning mida tehti olukorra muutmiseks.

Toitlustuse olukorda sõdadevahelises Eestis on käsitletud lähemalt mitmetes uurimustes. Hiljutistest kirjutistest väärneb nimetamist Anu Kannikese ja Ester Bardone artikkel “Vegetarian Food as Modern Food: Attempts to Educate the Nation of Estonia from the 1900s to the 1930s,”¹² kus autorid keskendusid taimetoitluse rollile eestlaste toidulaul. Artikkel oli taimetoitlusekeskne, kuid ei pakkunud põhjalikumalt käsitlust toidukultuuri üldise olukorra kohta. Kodumajanduse arengut ning Kodumajanduskoda ning koja poolt käivitatud kampaaniatest selgitas Anu Kannike lähemalt 2021. aastal kirjutatud artiklis „Moraalist

---

¹⁰ Kivimäe, „*Taluperenaine*,” lk 7.

¹¹ *Ibid*, lk 7.

¹² Anu Kannike, Ester Bardone, “Vegetarian Food as Modern Food: Attempts to Educate the Nation of Estonia from the 1900s to the 1930s,” *Journal of Centre for Baltic and East European Studies* 1, 2 (2022).

teaduseni: Eesti naisliikumine ja kodumajandus 1920.-1930. aastatel.¹³ Peamiseks uurimuse fookuseks oli kodumajanduse kujunemine teadussuunaks. Artikkel puudutas vähe toidukultuuri temaatikat. Toidukultuurist kirjutab Anu Kannike põhjalikumalt koos Madle Uiboga koostatud raamatus „Moodsa elu õppetunnid.“¹⁴ Käesolev bakalaureusetöö keskendub mõnevõrra enam Rahvasteliidu rollile ning koolitoitlustuse küsimusel avades põhjalikumalt nii veel kahte aspekti Kodumajanduskoja tegevuses. Kodumajanduskoja tegevuse laiem uurimine on oluline seetõttu, et kaasaegsed rõhutasid selle olulisust nii kodumaises ajakirjanduses kui välismaa väljaannetes¹⁵ ja hilisemates mälestustes.¹⁶

Välismaal on toitlustust sõdadevahelisel perioodil uuritud päris põhjalikult, kuid siinse töö raamidest jääb välja selle uurimisseisu analüüs. Nimetamist väärrib Jessica Mudry artikkel “Nutrition,”¹⁷ milles autor uuris Ameerika Ühendriikide toidukultuuri ja ameeriklaste toitumisjuhiseid. Inglismaa toitlustuse olukorda uuris märksa vanemas uurimuses Stephen Constantine,¹⁸ kus autor tõi esile halva toidukvaliteedi ja haiguste omavahelised seosed. Josep L. Barona artikkel “Nutrition and Health. The International Context During the Inter-war Crisis”¹⁹ selgitas, kuidas rahvusvaheliselt süüdistati haiguste tekkimises halba toidukultuuri.

Mitmesuguseid erineva põhjalikkusega toitlustusega seotud artikleid leiab ka käsitletava perioodi Eesti ajakirjanduses. Hilda Ottenson kirjutas artikleid Eesti üldisest toitlustusest²⁰ ning koolilaste toitlustamisest.²¹ Eraldi avaldasid koja spetsialistid „Kodumajanduskoja toimetuste“ sarjas õpetlike käsiraamatuid. Näiteks kirjutas Olga Kesk „Toit on tervis IV vihik: supid ja nende lisandid“²² raamatu suppidest. Karin Padernik, Hilda Ottenson ja Laine Uusme

---

¹³ Kannike, „Moraalist teaduseni.“

¹⁴ Anu Kannike, Madle Uibo, *Moodsa elu õppetunnid* (Tallinn: Kirjastus Argo, 2022).

¹⁵ Näiteks International Council of Women väljaannetes, vt nt Marie Reisik, “Two Feminist Successes in Estonia,” *Bulletin. International Council of Women*, XIV, 4 (1935); Hilda Reiman-Poom, “The Chamber of Domestic Economy in Estonia,” *Bulletin. International Council of Women*, XV, 1 (1936).

¹⁶ RA, ERA.5206.1.36: Johanna Pätsi ettekanne „Eesti naiste ühiskondlikust tegevusest Eesti omariikluse ajastul“ peetud ilmselt Eesti naiste nõupidamise raames Torontos, 12. juulil 1972.

¹⁷ Jessica Mudry, “Nutrition.” *A Companion to the History of American Science*, toim. Georgina M. Montgomery ja Mark A. Largent (Wiley-Blackwell, 2016).

¹⁸ Stephen Constantine, *Social Conditions in Britian 1918–1939* (Oxford: Taylor and Francis, 1984).

¹⁹ Josep L. Barona, “Nutrition and Health. The International Context During the Inter-war Crisis,” *Social History of Medicine*, 21, 1 (2008).

²⁰ Hilda Ottenson, „Esimeste toitlusankeetlehtede tulemusi,“ *Taluperenaine*, 2 (1937); Hilda Ottenson, „Toitlusuurimuste korraldus Taanis, selle kasu üksikule leibkonnale ja kogu rahvale,“ *Taluperenaine*, 6 (1936).

²¹ Hilda Ottenson, „Koolilapse toitlustamine,“ *Taluperenaine*, 2 (1937); Hilda Ottenson, „Laste toitlustamise korraldamine maa-alkkooles,“ *Taluperenaine*, 1 (1939); Hilda Ottenson, „Mida sööb koolilaps koolis,“ *Taluperenaine*, 2 (1939).

²² Olga Kesk, *Toit on tervis IV vihik: supid ja nende lisandid* (Tallinn ja Tartu: Kirjastus Loodus OÜ, 1940).

kirjutasid käsiraamatu „Odav ja tervislik toit“,²³ milles rõhutasid tervisliku ja kiirelt valmiva toidu kauslikkust. Käsiraamatute autoreid on lähemalt uuritud Kodumajanduskoja nõustamisteenuse alapeatüki all.

Kodumajanduskoja kohta on Rahvusarhiivis eraldi säilitatav fond (ERA, F 2636),²⁴ kus on talletatud säilinud dokumendid institutsiooni tegevusega, koja ettevõtmistega jms seonduvaga. Fondis on 19 säilikut ja olgugi, et Kodumajanduskoda tegutses lühikest aega, siis arvestades Kodumajanduskoja laia haaret, ei ava need säilikud kõiki aspekte võrdse põhjalikkusega. Võib isegi oletada, et organisatsiooni dokumendid on säilinud osaliselt, kuid siiski piisaval hulgal käesoleva töö eesmärki ja mahtu silmas pidades.

Siinses töös on Kodumajanduskoja uurimises kasutatud ka Kodumajanduskojaga seotud isikute mälestusi. Ladusad ja detailsed mälestused oma elust kirjutas Erika Nivanka,²⁵ kus põgusalt puudutas mälestuste autor Kodumajanduskoda ning koja läbi viidud riiklike kampaaniaid. Kodumajanduskoja tegutsemise kohta leiab lühidalt infot ka Helmi Mäolo mälestustest.²⁶ Anne Velliste koostatud kogumik Johanna Pätsi mälestustest ja kirjavahetusest,²⁷ andsid erineva põhjalikkusega infot Kodumajanduskoja ettevõtmistest ning kodumajanduse väärtustamisest toonases Eestis. Ajakirjas „Taluperenaine“ 1936. aasta juunikuu numbris²⁸ käsitleti lähemalt Kodumajanduskoja avamist. Kodumajanduskoja asutamise ja tegutsemise kohta leiab lühidalt infot uuemas kirjanduses Konstantin Pätsi poliitikat lähemalt käsitletud teoses.²⁹ Ka William Tomingase mälestustes³⁰ leidis vähesel määral infot Kodumajanduskoja kohta. Erineva mahuga käsitlusi on ilmunud kodumajanduskoolide kohta.³¹

---

²³ Hilda Ottenson, Karin Padernik, Laine Uusme, *Odav ja tervislik toit* (Tallinn: AS Ühiselu, 1939).

²⁴ Rahvusarhiiv (edaspidi: RA), ERA.2636.1.16: Ajaleheväljalõiked; ERA.2636.1.4: Kirjavahetus asutuste ja isikutega aiasaaduste säilitamise kohta; ERA.2636.1.17: Ajaleheväljalõiked; ERA.2636.1.11: Raadioloengute konspektid; ERA.2636.1.2: Kirjavahetus isikutega kodukorrastuse küsimustes; ERA.2636.1.1: Kirjavahetus organisatsioonide ja isikutega aianduse ja kodukorrastuse küsimustes; ERA.2636.1.8: Põllundus ja aianduskoolide poolt saadetud aiasaaduste värskelt säilitamise vaatluslehed ja vaatluse kokkuvõtted; ERA.2636.1.3: Kirjavahetus isikutega ja asutustega aianduse küsimustes; ERA.2636.1.5: Asutustelt ja isikutelt saabunud kirjad aianduse ning köögi ja keldri sisustamise küsimustes.

²⁵ Erika Nivanka, *Soome lahe kahel kaldal* (Tallinn: Eesti Päevalehe AS, 2010).

²⁶ Helmi Mäolo, *Elutegevuses: mälestusi* (Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv, 1961).

²⁷ Johanna Päts, *Mälestusi, kirju, dokumente*, koost. Anne Velliste (Tallinn: Kirjastus Aade, 2013).

²⁸ „Kodumajanduskoda avati,“ *Taluperenaine*, 6 (1936).

²⁹ Pajur, *Konstantin Päts*.

³⁰ William Tomingas, *Vaikiv ajastu Eestis* (Tallinn: Gernader Grupp OÜ, 2013).

³¹ Vt nt: *Kutseharidus Eestis* (Tallinn: Haridusministeeriumi Kutseoskuste Osakond, 1938); Väino Sirk, *Kutseharidus Eestis 19. sajandi algusest 1917. aastani* (Tallinn: Valgus, 1983); Väino Sirk, *Kutseharidus Eestis 1917–1920* (Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituut, 1989); Jüri Kuum, *Kodumajandus Eestis* (Tartu: Tartumaa Trükikoda, 1997).

Käesolev bakalaureusetöö on jagatud kolmeks peatükiks. Esimene peatükk käsitleb lähemalt Kodumajanduskoja asutamist, koja tegutsemispõhimõtteid, kajas töötanud erispetsialiste ning nende Riigi Ringhäälingus peetud raadioloenguid kodumajanduslikel teemadel jne. Teise peatüki eesmärk on selgitada toitlustuse olukorda 1930. aastatel Eestis. Nimetatud peatükis uuritakse väiksemas mahus lähemalt ka toidukultuuri rahvusvahelist olukorda huvipakkuval perioodil. Kolmas peatükk keskendub koolilaste toitlustusküsimustele, vaadeldes lähemalt Kodumajanduskoja rolli muudatuste ellu viimisel.

1 KODUMAJANDUSKODA

1.1 Kodumajanduskoja asutamine

Autoritaarne riigipööre tõi Eestis kaasa mitmeid muudatusi. Nendeks muudatuseks oli näiteks kõikide erakondade tegevuse keelustamine; ajakirjandusliku tsensuuri kehtestamine; üliõpilasorganisatsioonide tegutsemise kontrollimine jne. Erakondade tegutsemise keelust hoolimata hakati riigis looma laiamahuliselt kutsekodasid. Kodasid asutati 17. Uutel institutsioonidel oli mitu eesmärki, millest esimene oli laiemalt seotud riigi poliitika. Teisalt kutsekojad koondasid kokku teatud tegevusala erispetsialiste. Erialase spetsialiteedi järgi asutati arstide jaoks Arstide Kutsekoda ning naistele Kodumajanduskoda jne. Siinses töös rohkem lähemalt uuritud koja – Kodumajanduskoja – laiapõhjaliste eesmärkide reas reklaamiti, et koja üheks ülesandeks oli tagada naiste suurem esindatud poliitikas. Kuid koda ei tegutsenud ainult poliitiliste eesmärkide elluviimise nimel. Koja peamiseks eesmärgiks oli propageerida ja tähtsustada kodumajandust laiemalt.³²

Autoritaarses riigis hinnati Kodumajanduskoja poliitilisi eesmärke märgilise saavutusena. Väideti, et naised said võimaluse justkui lülituda poliitikasse (kuigi see oli juba varasematel iseseisvusaastatel olnud võimalik). Kodumajanduskoda saatis oma esindaja parlamendi teise kotta, kuhu reserveeriti esindajale üks koht. Koja esindaja pidi tagama selle, et naiste õigused ja huvid oleksid seal kaitstud ning esindatud.³³

Kirjastuse Rahvaülikooli juhataja ning Konstantin Pätsi vennanaise³⁴ Johanna Pätsi (sünd 1890–1977³⁵) mälestuste järgi asutati Kodumajanduskoda eesmärgiga, väärtustada ja edendada naiste kodumajanduslikku tööd. Samas jäi Pätsi mälestustest mulje nagu poleks naistel varasemalt olnud võimalik poliitikas üldse osaleda, ning nagu oleks koda nüüd andnud naistele selleks esimest korda võimaluse.³⁶ Tegu on siiski eksitava arusaamaga. Naised said esimesed

---

³² Ken Kalling, "The Application of Eugenics in Estonia 1918–1940," *Baltic Eugenics: Bio-Politics, Race and Nation in Interwar Estonia, Latvia and Lithuania 1918–1940*, toim. Björn M. Felder ja Paul J. Weindling (Amsterdam: Rodopi, 2013), lk 66.

³³ „Kodumajanduskoda avati,” lk 164.

³⁴ Piret Viljamaa, Rita Hillermaa, *Naised Eesti Parlamendis: 1917–1940, 1992–2019* (Tallinn: Eesti Rahvusraamatukogu, 2020), lk 62.

³⁵ *Ibid*, lk 62.

³⁶ Päts, *Mälestusi*, lk 69.

poliitilised õigused (valmisõigused) tegelikult 1917. aastal, mistõttu J. Pätsi väide ei pea paika. Johanna Päts muuhulgas tõdes, et Kodumajanduskoda oli üks olulisemaid naiste jaoks asutatud institutsioone Eesti Vabariigis.³⁷ Sarnaselt Johanna Pätsi arvamusele, et Kodumajanduskoda andis naistele justkui esimest korda võimaluse poliitikasse astuda, arvas midagi üsna samalaadset ka Hilda Reiman-Poom (elukutselt advokaat³⁸). Reiman-Poom lisas täpsustavalt, et naised olid sellist institutsiooni ise „nõudnud“.³⁹

Marie Reisiku (sünd 1887–1941,⁴⁰ Kodumajanduse Instituudi juhataja⁴¹ ja naisliikumise üks peamisi tähtsamaid juhte⁴²) väitel tähendas Kodumajanduskoja asutamine perenaise töö muutmist elukutseks.⁴³

Kodumajanduskoda asutati Taluperenaise ajakirjas avaldatud artikli põhjal 13. mail 1936. aastal.⁴⁴ Asutatud koja esinaiseks sai Linda Eenpalu.⁴⁵ Linda Eenpalu (sünd 1890–1967⁴⁶) oli Kodumajanduskoja juhataja. Ta oli õppinud 1900. aastal Kavastu vallakoolis. Edasi jätkas Eenpalu õpinguid Kõrveküla vallakoolis, kus käis õppimas aastatel 1901–1902. Alates 1903. aastast õppis Tartus, kus alustas õpinguid Tartu Jaani kiriku koolis.⁴⁷ 1911. aastal asutati Eesti Naisüliõpilaste Selts, mille üheks asutajaks oli Eenpalu.⁴⁸ Eenpalu töötas ka alates 1923. aastast Eesti Naisliidu ehk Eesti Naisorganisatsioonide Liidu juhatuses, kus alguses töötas laekurina ning pärast sai temast liidu abijuhataja. 1928. aastast peale sai temast Tallinna Naisklubi esinaine, olles muuhulgas selle klubi üks asutajatest.⁴⁹ 1932. aastast töötas Põllutöökojas, esindades sealses institutsioonis maanaisi.⁵⁰ Eenpalu töötas aastatel 1935–1938 Riigi

---

³⁷ RA, ERA.5206.1.36, l. 6.

³⁸ „Advokaadid õrnemast soost. Abielulahutused ja alimentide asjad nende eriala,“ *Maa Hääl: maarahva ajaleht*, 8. mai 1933, lk 5.

³⁹ Hilda Reiman-Poom, “The Chamber of Domestic Economy in Estonia,” *Bulletin. International Council of Women*, XV, 1 (1936), lk 4.

⁴⁰ Viljamaa, Hillermaa, *Naised Eesti parlamendis*, lk 66.

⁴¹ RA, ERA.1108.6.287, l. 150: Tallinna linnavalitsusele adresseeritud kiri Kodumajanduse Instituudi juhataja kinnituseks, 15. august 1936.

⁴² Viljamaa, Hillermaa, *Naised Eesti parlamendis*, lk 66.

⁴³ Marie Reisik, “Two Feminist Successes in Estonia,” *Bulletin. International Council of Women*, XIV, 4 (1935), lk 33.

⁴⁴ „Kodumajanduskoda avati,“ lk 164.

⁴⁵ RA, ERA.2636.1.16, pagineerimata: Ajaleheväljalõige: „Kodumajanduskoda algas tegevust,“ 14. mai 1936.

⁴⁶ Viljamaa, Hillermaa, *Naised Eesti parlamendis*, lk 23.

⁴⁷ *Ibid*, lk 23.

⁴⁸ *Ibid*, lk 23.

⁴⁹ *Ibid*, lk 24.

⁵⁰ *Ibid*, lk 24.

Majandusnõukogus. 1936–1940 oli Eenpalu tegev naistele mõeldud unikaalses kutsekojas – Kodumajanduskojas – koja asutaja ja esinaisena.⁵¹

1.2 Kodumajanduskoja peamised ülesanded

1.2.1 Kodumajanduskoja ülesanded

Kodumajanduskoda tegutses avalik-õigusliku institutsioonina. Koda koondas kokku kodumajandusega tegelevad naisorganisatsioonid ning pidi koostöös nendega arendama ja propageerima kodumajandust. Kuid koostöö ei avaldunud ainult naisorganisatsioonides. Koja ülesandeks oli töötada koos ka teiste kutsekodadega,⁵² ning riigi- ja omavalitsusinstitutsioonide esindajatega.⁵³

Kodumajanduskoda pidi omal initsiatiivil pakkuma parandusettepanekuid kodumajanduslike õiguslikele aktidele (nt seadused, kavad, määrused). Parandusettepanekud pidi kiitma heaks valitsus- ja omavalitsusinstitutsioonid.⁵⁴

Kolmandana ülesandena saab välja tuua koja kodumajandusliku tegevuse laiemalt. Kodumajanduskoda pidi uurima ja suunama kodumajandust Eestis. Uurimise all peeti enamasti silmas statistika koostamist ning selle analüüsimist. Tähtis oli statistikas rõhutada kodumajanduse puudujääke ning selle positiivseid külgi.⁵⁵

Tõenäoliselt oli koja üks kõige tähtsamaid ülesandeid nõustamisteenus. Nõu ja abi anti üldisemalt kodumajanduslikel teemadel. Lisaks nõustamisteenusele oli kojal ettenähtud kodumajanduskutsekoolide ülalpidamine ning katse- ja õppetöökodade töötamise toimimise tagamine.⁵⁶

---

⁵¹ Viljamaa, Hillermaa, *Naised Eesti parlamendis*, lk 24.

⁵² RA, ERA.31.3.2778, l. 3 [kaader 5]: Riigivanema poolt antud dekreet „Kodumajanduskoja seadus,“ 1. november 1936.

⁵³ RA, ERA.31.3.2778, pagineerimata [kaadrid 5–6]: Riigivanema poolt antud dekreet „Kodumajanduskoja seadus,“ 1. november 1935.

⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵ *Ibid.*

⁵⁶ *Ibid.*

Kodumajanduskutsekoolina tegutses käsitleval perioodil Eesti Naisliidu Kodumajanduse Instituut, mis asutati 1935. aastal endise tööstusliku naiskutsekooli – Reite erakutsekooli – asemele.⁵⁷ Tegu ei olnud siiski millegi harukordsega. Varasemalt oli Eestis asutatud lisaks uule haridusinstituatsioonile ka teisi kodumajanduskooli.

Kodumajanduse Instituudi ülesandeks sai muuta perenaise amet elukutseks. Kool pidas vajalikuks lisaks teoreetiliste teadmiste omandamisele ka praktiliste eluks vajalike oskuste omandamist.⁵⁸ Instituudist sai kõrgem kutsekool. Lisaks perenaise kutse omandamisele sai instituudis õppida sotsiaaltööd ning kodumajandust.⁵⁹ Instituudis toimus õpe nominaalajaga kolm aastat ning kooli lõpetajad said kõrgema kodumajanduslikuhariduse tunnistuse. Kooli palgatud õppejõud olid riigiteenistujad.⁶⁰

Peamiseks suunaks oli Kodumajanduse Instituudil toitlustus. Toitlustusele üritati instituudis võrreldes teiste suundadega rohkem tähelepanu juhtida. Nädalas toimus toitlustustunde kaksteist.⁶¹ Toitlustustundide raames sai toiduvalmistamist praktiseerida suurel pliidil, lisaks sellele veel elektripliitidel.⁶² Võrreldes toitlustusele pühendatud tundidele arvule nädalas, keskenduti näiteks kodumajandussuunas pesupesemise ja triikimise õpetamisele kõigest kolm tundi. Samal ajal korraldati nädalas lastekasvatusega seotud tunde neli.⁶³

Koolijuhatajaks sai Marie Reisik (alates 1. augustist 1936⁶⁴) ning hoolekogu juhtajaks määrati Johanna Päts.⁶⁵

Tulles tagasi Kodumajanduskoja eesmärkide ja uurimisvaldkondade juurde, pidi koda tegelema ka koduabiliste koolitamisega. Koduabiliste ehk majateenija või majaabi elukutset sai omandada õppekodudes.⁶⁶

---

⁵⁷ RA, ERA.1108.6.287, l. 1: Eesti Vabariigi Hariduse- ja Sotsiaalministeeriumi kiri Eesti Naisliidule Reite naiskutsekooli ülevõtmise asjus, 17. aprill 1935.

⁵⁸ RA, ERA.1108.6.287, l. 215: Eesti Naisliidu kiri Haridusministeeriumile seoses Kodumajanduse Instituudi sotsiaalklassi ja kooli tähtsuse ülevaate andmises, 24. mai 1937.

⁵⁹ RA, ERA.1790.1.1450, l. 2: Ärakiri seoses Kodumajanduse Instituudi abipalvega saada rahalist toetust koolihoone sisseseadmiseks, dateerimata.

⁶⁰ „Riigivanema otsus nr. 723,“ *Riigi Teataja*, 12. september 1935, lk 1871.

⁶¹ „Naine-kodu-perekond: haritud perenaiste instituut,“ *Uus Eesti*, 10. november 1935, lk 6.

⁶² *Ibid*, lk 6.

⁶³ RA, ERA.1108.6.287, l. 20: Kodumajanduse eriklassi tunnikava, dateerimata.

⁶⁴ RA, ERA.1108.6.287, l. 150: Tallinna linnavalitsusele adresseeritud kiri Kodumajanduse Instituudi juhataja kinnituseks, 15. august 1936.

⁶⁵ „Vabariigi President K. Päts Kodumajanduse Instituudi avamisele,“ *Uus Eesti*, 29. aprill 1939, lk 4.

⁶⁶ RA, ERA.2636.1.16, pagineerimata: Ajaleheväljalõige: „Naiste parlament“ loob uue ajajärgu meie kodudesse,“ 3. september 1936.

Kodumajanduskoda rõhutas ja parandas ka kodukäsitööd ja -tööstust. Käsitöö propageerimiseks ja selle väärtustamiseks aga ka pedagoogiliste eesmärkidel, töötas koda välja standardsed mustrikogud.⁶⁷ Mustrikogusid käsitleti ka perenaistele mõeldud „Taluperenaise“ ajakirjas, kus igal kuul keskenduti ühele konkreetsele maakonna mustrite propageerimisele.

Koda korraldas omaalgatuslike ühisüritusi,⁶⁸ ning ka kodumajanduslike kursusi, võistlusi ja näitusi, mis olid kõik autasustatud. Autasudega pärjati naisi, kes olid valmistanud silmapaistvaid käsitööesemeid.⁶⁹ Koda pakkus eraldi riidepesemise ja korrashoiu kursusi,⁷⁰ aga ka käsitööalaseid kursusi (nt väikelaste riidetust puudutavad kursused). Viimase juures oli oluline talust otse saadud tooraine – vill ja lina, millest soovitati valmistada töö- ja piduriideid.⁷¹

Kodumajanduse tõhusamaks tutvustamiseks, korraldas koda kodumajanduslike näitusi ja demonstratsioone. Tähtsal kohal oli koja välja antud kodumajanduslikud brošüürid.⁷² Näiteks 15.–16. aprillil 1939. aastal korraldati üleriigilised kodumajanduspäevad;⁷³ 12. septembril 1937. aastal korraldati aga kodukultuuripäev⁷⁴ (see oli seotud peamiselt kodukorrastuse, kodukaunistamise ja kodusisustamisega⁷⁵).

Kojale seati eesmärgiks tegeleda veel lastekasvatuse küsimustega. Sellega tegeles kojaspetsiaalne toimikond. Lastekasvatuse küsimustega tegelemist peeti tähtsaks kojaspetsialistide hinnangul, sest lapsed olid vanemate hooletuse tõttu sattunud pidevalt rasketesse ja surmaga lõppenud õnnetustesse.⁷⁶ Kojas initsiatiivil asutati Tartusse 1936. aastal eraldi lastekasvatusega tegelema institutsioon. Institutsiooni üheks eesmärgiks oli lapsevanemaid õpetada õnnetusi ennetama.⁷⁷

---

⁶⁷ RA, ERA.2636.1.16, pagineerimata: Ajaleheväljalõige: „Asutakse kodukäsitöö uurimisele,“ 16. september 1936.

⁶⁸ RA, ERA.2636.1.16, pagineerimata.

⁶⁹ RA, ERA.31.3.2778, pagineerimata [kaadrid 5–6]: Riigivanema poolt antud dekreet „Kodumajanduskoja seadus,“ 1. november 1935.

⁷⁰ Hilda Ottenson, „Kodumajanduslike kursuste ülesandeid käesoleval tegevusaastal,“ *Taluperenaine*, 12 (1939), lk 324.

⁷¹ *Ibid*, lk 324.

⁷² *Ibid*, lk 324.

⁷³ „Kodumajanduspäevadel vastu võetud resolutsioon,“ *Taluperenaine*, 5 (1939), lk 124.

⁷⁴ RA, ERA.2636.1.17, l. 1: Kodukultuuripäevale pühendatud Kodumajanduskoja poolt väljastatud reklaamleht „Pühendame ühe päeva kodukultuurile,“ dateerimata.

⁷⁵ RA, ERA.2636.1.17, l. 9: Ajaleheväljalõige kodukultuuripäevast: „Tuleb üleriigi kodukultuuripäev,“ 28. august 1937.

⁷⁶ RA, ERA.2636.1.16, l. 42: Ajaleheväljalõige: „Kaitseingel ja väikelaps,“ dateerimata.

⁷⁷ „Kodumajanduskoda tugineb naisorganisatsioonile,“ *Maa Hääl: maarahva ajaleht*, 5. oktoober 1936, lk 3.

1.2.2 Kodumajanduskoja nõustamisteenus

Kodumajanduskojas andsid nõu palgatud erialaspetsialistid. Nõu anti nii kirja teel kui ka Riigi Ringhäälingus peetud raadioloengutes. Koja asutamise ajaks olid olemas aiandusspetsialist, majapidamisspetsialist ja naissoost arst. Hiljem plaaniti erialaspetsialiste juurde palgata.⁷⁸

Riigi Ringhäälingu raadioloengud puudutasid erinevaid kodumajanduslike teemasid. Eelkõige näib, et ka raadioloengutes üritati rohkem keskenduda toitlustusele. Raadioloengute konspektide peale vaadates tundub, et toitlustusteemasid oli perenaistele mõeldud loengusarjas käsitletud kõige enam. Raadioloengutes räägiti näiteks naiste toitumisest,⁷⁹ köögiviljade säilitamisest,⁸⁰ samuti isegi ka nõudepesemisest⁸¹ jm toitlustusega seonduvast.

Olulisemad kojas tegutsenud nõuandjad-spetsialistid on toodud järgnevalt allpool.

Kodumajanduskojas tegutses aiandus-kodukorrastusnõunikuna **Mari Kauri**⁸² (07.12.1907⁸³–?). Kauri alustas aiandusnõunikuna Kodumajanduskojas tööd 1. oktoobrist 1936. aastast. Samal aastal andis nõunik trükis välja ka aiandusega seotud esimesed kirjatööd.⁸⁴

Kodumajandus-majapidamisõpetajana töötas kojas **Olga Kesk**⁸⁵ (24.07.1898⁸⁶–?). Kesk lõpetas 1917. aastal Narva naisgümnaasiumi. Pärast seda asus nõunik õppima Saku majapidamiskoolis, mille lõpetas 1925. aastal. Kesk õppis ka Helsingi Pedagoogilises Majapidamiskoolis (1927. aasta lõpetanu). Kodumajandusõpetaja kutse sai ta 27. septembrist 1933. aastast. 1. augustist 1929. aastast töötas ta Tartu Naisühingu Käsitöökoolis.⁸⁷ Kesk töötas hiljem Tartu Ülikooli kliinikumi I haavakliiniku juhatajana.⁸⁸

⁷⁸ RA, ERA.2636.1.16, l. 10: Kiri „Briwa Zeme,“ 3. oktoober 1936.

⁷⁹ RA, ERA.2636.1.11, l. 2: Raadioloeng: „Toitumisõpetus tegelikule perenaisele,“ 31. detsember 1940.

⁸⁰ RA, ERA.2636.1.11, l. 45: Raadioloengukonspekt Mari Kauri poolt: „Köögivilja värskelt säilitamine muldkraaves ja -kuhilas,“ 30. september 1940.

⁸¹ RA, ERA.2636.1.11, l. 3: Karin Paderniku raadioloeng sööginõude pesemiseks, 30. detsember 1940.

⁸² RA, ERA.1.3.1542, pagineerimata [kaader 4]: Mari Kauri välismaale elama asumise pass, dateerimata.

⁸³ RA, ERA.2636.1.3, l. 13: Kiri-vastus Kodumajanduskoja poolt K. Saharovile seoses mirdi okstel olnud täide tõrje küsimuse osas, 7. märts 1939.

⁸⁴ „Kodumajanduskoda tugineb naisorganisatsioonile,“ lk 3.

⁸⁵ „Aadresslehed, Kesk, Olga, Robert,“ *Rahvusarhiiv*
https://www.ra.ee/aadresslehed/index.php/sheet/view?id=270034&_xr=eNpLtDK0qs60MrBOtDKBMLqtDI2sll ozUINL9ItTE4uSMSSAYpZWSmmZRcUleYm5qSA%252BUEm%252BFohhYaWUk4gQN7FSyk4tzgYxDa2 UCqG0oZJ1bS0A6e0gRw%253D%253D [külastatud 27.02.2025].

⁸⁶ EAA.2100.2.1699, l. 4 [kaader 5]: Olga Keski kesk- ja kutsekooliõpetaja kutsetunnistus, 27. veebruar 1934. aastal.

⁸⁷ *Ibid.*

⁸⁸ Eesti Ajalooarhiiv (edaspidi: EAA), EAA.2100.2.1699, l. 8 [kaader 9]: Kiri haavakliiniku juhatajalt Olga Keskile, 16. veebruar 1939.

Mitmesuguste toitlustusega seotud artiklite autor ja nõunik, **Karin (Kaarin-Ingeborg Israel) Pandernik** (26.07.1907–?) oli abielus Elmar Padernikuga.⁸⁹ 20. veebruaril 1919. aastal läks ta õppima Tallinna Linna I Tütarlaste Gümnaasiumi, mille lõpetas 11. juunil 1926.⁹⁰ Alates 20. jaanuarist 1933 alustas Pandernik Tartu Ülikoolis majandusteaduskonnas õpinguid.⁹¹

Aiandus-kodukorrastusnõunik⁹² **Me(e)ta Mäekask** (neiupõlvenimega Waksman,⁹³ 23.01.1909⁹⁴–29.04.2007⁹⁵) sai alghariduse Lelle Algkoolis. 1928. aastal lõpetas Mäekask Türi Aiamajanduse Gümnaasiumi. Kõrgema aianduseriala diplomi sai ta Kehtna Kõrgemas Kodumajanduskoolis, mille lõpetas 1931. aastal.⁹⁶

Tööliselamute referent-arhitekt **Mann(i, j) Varep** (neiupõlvenimi Sarv) (27.02.1914 Tartus⁹⁷–?) alustas õpinguid Tartu Ülikooli matemaatika erialal 1932.⁹⁸ Peamiselt tegutses Sarv ajakirjanikuna.⁹⁹ Kodumajanduskojas tegutsedes andis Varep Riigi Ringhäälingus kodukorrastusalaseid raadioloenguid.¹⁰⁰

Laine Pant (neiupõlvenimega Silbergleich/Silvere,¹⁰¹ 11.09.1911¹⁰²–?) tegutses Kodumajanduskojas aastatel 1938-1940¹⁰³ aiasaaduste säilitamiseala eriteadlasena. Pant pidas Riigi Ringhäälingus ka erialaseid raadioloenguid.¹⁰⁴ 1930–1935 õppis Pant Tartu Ülikoolis põllumajanduserialal.¹⁰⁵

Eelpool toodud Kodumajanduskoja eksperdid olid enamasti omandanud õpetajakutse ning omasid ülikooliharidust. Huvitav on tuua spetsialistide osas paralleele ka eelpool toodud Kodumajanduse Instituudi õpetajatega. Näib, et Kodumajanduse Instituudis töötasid õpetajad, kes ei olnud seotud Kodumajanduskojas palgal olnud nõuandjatega. Näiteks

---

⁸⁹ RA, ERA.495.7.3852, pagineerimata [kaader 22]: Elmar Paderniku teenistusekiri, dateerimata.

⁹⁰ EAA.2100.1.10837, l. 4 [kaader 5]: Karin Panderniku gümnaasiumi lõputunnistus, 11. juuni 1926.

⁹¹ EAA.2100.1.10837, l. 1 [kaader 2]: Karin Israeli Tartu Ülikooli õppima asumise martikkel, 20. jaanuar 1933.

⁹² RA, ERA.2636.1.11, l. 131: Meeta Mäekase raadioloeng „Köögiljade värsked säilitamine“, 30. oktoober 1939.

⁹³ „Mäekask, Meta,“ *VEPER – Väliseesti isikulooline andmebaas* <https://veper.tlulib.ee/data/789> [külastatud: 27.02.2025].

⁹⁴ *Ibid.*

⁹⁵ *Ibid.*

⁹⁶ *Ibid.*

⁹⁷ „Album Academicum Universitatis Tartuensis 1918–1944,“ *Rahvusarhiiv* <https://www.ra.ee/apps/andmed/index.php/matriikkel/view?id=12440> [külastatud: 27.02.2025].

⁹⁸ „Varep, Mannj,“ *TLÜAR väliseesti isikud* <http://isik.tlulib.ee/index.php?id=4> [külastatud: 27.02.2025].

⁹⁹ *Ibid.*

¹⁰⁰ RA, ERA.2636.1.11, l. 10: Mann Sarve raadioloeng „Korterist rahvakorterini,“ 23. detsember 1940.

¹⁰¹ „Pant, Laine,“ *TLÜAR väliseesti isikud* <http://isik.tlulib.ee/index.php?id=237> [külastatud: 27.02.2025].

¹⁰² RA, ERA.1.3.3315, pagineerimata [kaader 4]: Laine Pandi pass, dateerimata.

¹⁰³ „Pant, Laine,“ *TLÜAR*.

¹⁰⁴ RA, ERA.2636.1.11, l. 71: Laine Pandi raadioloeng aiasaaduste säilitamise küsimuses, 15. august 1940.

¹⁰⁵ „Pant, Laine,“ *TLÜAR*.

majapidamisõpetaja eriala lõpetanud Salme Masso (1909–1990) hakkas töötama alates 1. augustis 1935. aastast Kodumajanduse Instituudis juhataja kohusetäitjana.¹⁰⁶ Juta Särgevast (1901–1983) sai Kodumajanduse Instituudis joonistamisõpetaja.¹⁰⁷ Liisa (ka Elise) Kevendi (1886–1945) hakkas andma eesti keele tunde.¹⁰⁸ Marta Luts (1892–?) tegeles rõivastuse- ja pesuõmblemise tundide andmisega.¹⁰⁹ Seega tegu oli erinevate inimestega, kes ei olnud seotud Kodumajanduskoja nõuandjatega.

Kuigi võib mulje jääda, et spetsialistid andsid nõu ainult tootlustuse osas, siis nii päris siiski ei toimitud. Nõu anti näiteks veel aiandusalaselt. Aiandust puudutavalt anti nõu näiteks kahjuritõrje kohta. Aias kahjuritest vabanemiseks soovitasid nõuandjad tihti kasutada kodus keemilisi taimekaitsevahendeid. Muuhulgas soovitasid spetsialistid mirdile tekkinud kilptäide jaoks kasutada kontsentreeritud kujul pürotoli.¹¹⁰

1.2.3 Kodumajanduskoja tootlustusvaldkond

Koja eesmärkidest olid kõige olulisemad toidukultuuriga, lastekasvatuse ning kodukorrastusega seonduvad valdkonnad. Koja ülesandeks oli parandada ja muuta tootlustusolukorda Eestis. Muudatuste elluviimiseks tuli kojal korraldada üleriigilisi vaatlusprojekte, mida viidi läbi leibkondade kaupa. Vaatlusprojektides toodi eraldi välja toiduvalmistamisviisid ning kasutatud toorained,¹¹¹ mille kohta koostati vastav statistika.

Lisaks leibkondades läbi viidud uurimustele, keskendus koda ka toiduainetööstustes uuritavale. Peamiselt uuriti toiduainetööstuses toiduainete tootmisprotsessi ning valmistatud toiduaineid.¹¹² Tööstuste uurimisel oli läbivaks toidukvaliteedi mõiste. Toidukvaliteeti tehti

---

¹⁰⁶ RA, ERA.1108.6.287, pagineerimata: Kodumajanduse Instituuti palgatud õpetajate ametisse registreerimislehed, dateerimata.

¹⁰⁷ RA, ERA.1108.6.287, pagineerimata: Kodumajanduse Instituuti palgatud õpetajate ametisse registreerimislehed, 5. september 1935.

¹⁰⁸ RA, ERA.1108.6.287, pagineerimata: Kodumajanduse Instituuti palgatud õpetajate ametisse registreerimislehed, 4. september 1935.

¹⁰⁹ RA, ERA.1108.6.287, pagineerimata: Kodumajanduse Instituuti palgatud õpetajate ametisse registreerimislehed, 4. september 1935.

¹¹⁰ RA, ERA.2636.1.3, l. 13: Aiandus-kodukorrastus nõuniku vastus K. Saharovi kirjale seoses mirdile tekkinud kahjuritõrje osas, märts 1939.

¹¹¹ RA, ERA.2636.1.16, l. 4: Ajaleheväljalõige: „Kodumajanduskoda asus tegeliku töö juure,“ 1. juuli 1936.

¹¹² *Ibid.*

kindlaks proovide võtmisega. Proovidest leitud võimalikest probleemidest teavitati tööstusi personaalselt.¹¹³

Toidukultuuri uurimisel, muutmisel ning väärtustamisel mängis esiteks olulist rolli kohalike toodete ja toorainete propageerimine. Kodumajanduskoda kutsekojana pidi vajadusel kodumaist toodangut turustama. Peamiselt oli koja missiooniks kohaliku toodangu ja tarbimiskultuuri propageerimine.¹¹⁴

Teisalt mängis toitlustuse propageerimisel tähtsat rolli toidusäilitamise aspekt. Säilitamise all mõisteti toona nii lühi- kui ka pikemaajalist säilitamist. Lühiajaline toidusäilitamine võis piirduda vaid mõne tunni või päevaga.¹¹⁵ Ka Riigi Ringhäälingus pidasid mitmed aiandusspetsialistid perenaistele mõeldud loengutesarjas loenguid selle kohta, kuidas teha hoidiseid ning kuidas neid säilitada. Tavaliselt peeti sellealaseid raadioloenguid sügiseti.¹¹⁶

Näiteks puudutas koda köögiviljade säilitamise osas seda, kuidas neid võimalikult kaua värskena üle talve säilitada.¹¹⁷ Köögiviljade värskena säilitamise tagas esiteks köögiviljade sobilik koristusaeg põllult. Parimaks koristusajaks oli hilissügis, kuid enne esimesi külmasid.¹¹⁸ Teiseks oluliseks faktoriks köögiviljade säilitamisel oli keldri keskkond, mis oli nõuetekohane ning sobiv. „Ideaalne“ kelder oli: 1) hea ventilatsiooniga; 2) piisavalt jahe ja niiske (õhuniiskus 80-90%); 3) sobiva suurusega; 4) vastava sisustusega.¹¹⁹ Näiteks õunu soovitati keldrites (või mujal jahedas ruumis) säilitada riulitel üksteise peale asetatud kastides.¹²⁰

Kodumajanduskoja spetsialistide hinnangul oli Eestis probleem köögiviljade tarbimisega. Inimesed ei tarbinud koja nõuandjate hinnangul neid väga palju. Kuna aiasaaduste tarbimiskultuuris esines puudujääke, üritas koda sellele probleemile rohkem tähelepanu juhtida. Nõuandjad hakkasid rõhutama köögiviljade kasulikkust, kuna nad sisaldasid palju

---

¹¹³ RA, ERA.2636.1.16, l. 4.

¹¹⁴ RA, ERA.31.3.2778, pagineerimata [kaadrid 5–6]: Riigivanema poolt antud dekreet „Kodumajanduskoja seadus“, 1. november 1935.

¹¹⁵ RA, ERA.2636.1.16, l. 4: Ajaleheväljalõige: „Kodumajanduskoda asus tegeliku töö juure“, 1. juuli 1936.

¹¹⁶ Anu Kannike, Madle Uibo, *Moodsa elu õppetunnid* (Tallinn: Kirjastus Argo, 2022), lk 45.

¹¹⁷ RA, ERA.2636.1.11, l. 45: Mari Kauri raadioloengukonspekt: „Köögivilja värskelt säilitamine muldkraaves ja -kuhilas“, 30. september 1940.

¹¹⁸ RA, ERA.2636.1.8, l. 56: Nõuanded köögivilja koristamisest ja värskelt säilitamisest, dateerimata.

¹¹⁹ RA, ERA.2636.1.11, l. 59: Mari Kauri raadioloengukonspekt: „Köögiviljade säilitamine keldrites“, 9. september 1940.

¹²⁰ RA, ERA.2636.1.3, l. 10: Nõuanded õunte värskena säilitamise osas: „Alalhoiuvise premeeritavatele õuntele“, 1939.

vitamiine ja mineraalaineid.¹²¹ See taust oli seotud rahvusvaheliselt avastatud vitamiinide ja mineraaltoitainetega, millest tuleb juttu siinses töös edaspidi.

Toidusäilitamises käidi käsikäes teaduse arenguga, kus toidusäilitamises tehti mitmeid kojale huvipakkuvaid sellealaseid katseid. Katseid sooritasid enamasti kodumajandusliku kallakuga kutsekoolid. Kutsekoolid tegid katseid näiteks marjade aretamises ning säilitamises.¹²² Marjasid õpiti säilitama n-ö omas mahlas. Sellealased säilitamise katsed puudutasid näiteks musta sõstart,¹²³ ja karusmarju.¹²⁴ Õpiti valmistama ja säilitama hoidiseid (nt pohlahoidis)¹²⁵ jne. Marjadest tehti mahla ning õpetati neid säilitama, kus olulisel kohal oli marjade aurutamine,¹²⁶ marjade keetmine mahlaks,¹²⁷ marjakompottide valmistamine ning säilitamine¹²⁸ jne. Katsete käigus prooviti isegi püreesid valmistada. Valmistati näiteks tomatipüreed¹²⁹ ja spinatipüreed.¹³⁰ Õpetati hapendama ka kapsast¹³¹ ja kurki.¹³²

1.2.4 Kodumajanduskoja kodukorrastusvaldkond

Samal ajal kui autoritaarses riigis korraldati üle riigi kodukaunistuskampaaniat, tegeles Kodumajanduskoda kodukorrastuse küsimustega. Kutsekoda üritas rohkem tegeleda kodude sisustamisega, vähem aga otseselt kodude välisilmega. Näiteks tegeles Kodumajanduskoda köögi sisustamisega. Peamiselt oli „ideaalse“ köögi jaoks oluline selle funktsionaalsus, turvalisus, puhtus jne.¹³³

Kodukorrastuse edukaks korraldamiseks pidi koda esmalt korraldama uurimusi inimeste kodude kohta. Uurimise eesmärgiks oli tutvuda inimeste kodude sisustusega, mille alusel oli

---

¹²¹ RA, ERA.2636.1.11, l. 28: Laine Panti raadioloengukonspekt: „Otstarbekas aiasaaduste kasutamine talvel,“ 11. november 1940.

¹²² RA, ERA.2636.1.4, l. 9: Kiri E.N.K.S.T gümnaasiumi direktorile uute marjasortidega katsete tegemise asjus, juuni 1940.

¹²³ RA, ERA.2636.1.4, l. 39p: Konspekt aiasaaduste säilitamise katsete läbiviimise osas, dateerimata.

¹²⁴ *Ibid.*

¹²⁵ *Ibid.*

¹²⁶ RA, ERA.2636.1.4, l. 40: Konspekt aiasaaduste säilitamise katsete läbiviimise osas, dateerimata.

¹²⁷ *Ibid.*

¹²⁸ *Ibid.*

¹²⁹ RA, ERA.2636.1.4, l. 40p: Konspekt aiasaaduste säilitamise katsete läbiviimise osas, dateerimata.

¹³⁰ *Ibid.*

¹³¹ RA, ERA.2636.1.4, l. 41: Konspekt aiasaaduste säilitamise katsete läbiviimise osas, dateerimata

¹³² *Ibid.*

¹³³ Kannike, „Moraalist teaduseni,“ lk 67.

võimalik pakkuda peredele sisustusalaselt nõu. Peamiselt rõhutas koda majades funktsionaalsust ja heaolu tagamist, mille rõhutamise ja propageerimise eesmärgil koostas koda vastavad kavad.¹³⁴ Kodu-uurimusi näiteks korraldati Männiku ja Kuusiku nimelistes taludes.¹³⁵

Kodukorrastuse üldise valdkonna alla mahtus konkreetsemalt näiteks korterikaunistus küsimused. Korteriit sai kaunistada üksnes siis, kui selleks tööks oli valitud sobilikud majapidamistööd, mis tagasid selle protsessi lihtsustamise.¹³⁶ Koda andis nõu isegi elumajade rajamisplaanide koostamises. Plaanid, mida kojas koostati, olid väidetavalt täpsed. Plaanid tagasid koja kodukorrastusnõunike hinnangul nii uue hoonestuse, tänavate, asulate, kanalisatsioonide jm infrastruktuuri otstarbeka ehitamise.¹³⁷

Lisaks korterikaunistamisele, tegeleti kodukorrastuse toimkonnas koolilapse koduse õppimiskeskonna sisustamisega. „Ideaalne“ koolilapse tuba oli funktsionaalne, kus asus multifunktsionaalne kirjutuslaud koos mitmeotstarbelise eesmärkide jaoks mõeldud riiulitega.¹³⁸

Kodukorrastuse toimkond lahendas kodude puhastusega seotud murekohti puhtuseaktsiooni korraldamises. Aktsiooni peamiseks eesmärgiks oli kodude korrastamise rõhutamine, kuid eelkõige just kodude puhtuse aspekt. Spetsialistid väitsid, et kodukaunistamist ei saanud enne ellu viia, kui kodud ei olnud korras. Kodukaunistus oli kodukorrastuse viimane aste, mistõttu tuli enne kodud puhastada ja siis sai asuda kaunistama.¹³⁹

---

¹³⁴ RA, ERA.2636.1.16, l. 4: Ajaleheväljalõige: „Kodumajanduskoda asus tegeliku töö juure,“ 1. juuli 1936.

¹³⁵ RA, ERA.2636.1.5, l. 9: Aimla maanaiste seltsile suunatud kiri aiandus-kodukorrastusnõunikult, juuni 1940.

¹³⁶ RA, ERA.2636.1.11, l. 10. Mann Sarve raadioloengukonspekt: „Tavalise korteri muutmise rahvakorteriks,“ 23. detsember 1940.

¹³⁷ RA, ERA.2636.1.2, l. 28: Eesti Majandusteadlaste Seltsi poolt korraldatud ettekanded korterite osas, 1. detsember 1939.

¹³⁸ RA, ERA.2636.1.1, l. 25: Nõuanded aiandus-kodukorrastus nõuniku poolt kooliõpilase toa sisustamiseks, märts 1939.

¹³⁹ RA, ERA.2636.1.16, pagineerimata: Ajaleheväljalõige: „Kodumajanduskoja laiaulatuslikke algatusi,“ 8. september 1936.

1.3 Kodumajanduskoja toimimine

Koostöö, mida Kodumajanduskoda pidi tegema teiste institutsioonidega, tugines kahel sektsioonil.¹⁴⁰ Esimene sektsioon oli Eesti Maanaiste Keskseks koos Kodumajanduskotta valitud esindajatega. Teine sektsioon oli Eesti Naisliit koos kotta valitud esindajatega. Eesti Maanaiste Keskseksi juhatajaks valiti Marie Ilves ja Eesti Naisliidu sektsiooni juhtajaks Helmi Mäolo.¹⁴¹

Kodumajanduskoda toimis peamiselt vastavate spetsiaalsete nelja erineva toimkonna/osakonna kaudu, millest on tulnud veidi juba eelpool juttu. Need toimkonnad olid: toitlustus, kodukorrastus ja aiandus, kodukäsitöö ja kodutööstus ning (laste)kasvatus ja tervisehoid.¹⁴² Tasub mainida, et kuigi koda tegeles küll toimkondades erinevate kodumajanduslike teemadega, oli selle institutsiooni peamiseks murekohtadeks toitlustus ja kodukorrastus. Neid probleeme üritati enim muuta.¹⁴³ Kodukorrastuse ja toitlustuse olulisusele viitasid nii raadioloengud Riigi Ringhäälingus kui ka mitmed nende alased brošüürid ja käsiraamatud. Toitlustusalastest käsiraamatutest on lähemalt juttu järgmises peatükis.

Koja juhtimise seisukohalt oli määratletud koda juhtima korraldava funktsiooniga koosolekud,¹⁴⁴ ehk koja juhtkond ning koja revisjonikomisjon.¹⁴⁵ Neile lisandusid veel eraldi osakonnad, keda juhtis omaette juhatus koos neile määratud koosolekute pidamise õigusega.¹⁴⁶

Koja täidesaatvaks organiks oli Kodumajanduskoja juhatus. Juhatusesse kuulus koja esinaine (Linda Eenpalu) ning vähemalt kuus liiget. Liikmete volitused ei olnud tähtajalised – koja liikmeks sai olla senikaua kui tegutses Kodumajanduskoda.¹⁴⁷ Juhatus (esinaine ja kuus liiget) said volituse ametisse astuda Siseministri kinnitusel.¹⁴⁸ Lisaks koja juhatusesse tegutses seal ka 50-liikmeline kolleegium, mille liikmed valiti kodumajandusega seotud

---

¹⁴⁰ RA, ERA.2636.1.16, l. 4: Ajaleheväljalõige: „Kodumajanduskoda asus tegeliku töö juure,“ 1. juuli 1936.

¹⁴¹ *Ibid.*

¹⁴² *Ibid.*

¹⁴³ Kannike, „Moraalist teaduseni,“ lk 66.

¹⁴⁴ RA, ERA.31.3.2778, pagineerimata [kaader 8]: Riigivanema poolt antud dekreet „Kodumajanduskoja seadus,“ 1. november 1935.

¹⁴⁵ *Ibid.*

¹⁴⁶ *Ibid.*

¹⁴⁷ RA, ERA.31.3.2778, pagineerimata [kaader 10]: Riigivanema poolt antud dekreet „Kodumajanduskoja seadus,“ 1. november 1935.

¹⁴⁸ *Ibid.*

naisorganisatsioonide poolt. 50-st liikmest 34 pidid vastutama maapiirkondade eest, ülejäänud 16 tegelesid linnade ja aleveid puudutavaga.¹⁴⁹

1.4 Kodumajanduskoja tegutsemise lõpetamine

21. juuli 1940. aastal korraldati Eestis juunipööre. Venemaa poolt tulid suunised, mida pidi Eestisse kohapeale tulnud Moskva esindaja Andrei Ždanov realiseerima. Konstantin Pätsile anti teada, et Venemaa poolt on määratud Eestit juhtima uus valitsus. Uue valitsuse õigustamiseks ja toetamiseks oli Venemaa planeerinud Eestis korraldada meeleavaldus.¹⁵⁰ Tegu oli 1940. aasta juunipöördega, kus senine võimukorraldus asendus Nõukogude Liidule sobiva riigikorraldusega. Uue riigipöördega kaotati ära kogu autoritaarses Eestis üles ehitatud riiklik süsteem. Tegutsemise lõpetas ka Kodumajanduskoda.

Seoses koja tegutsemise lõpetamisega anti ära või müüdi maha kojale soetatud katsetehnika. Alates 2. oktoobrist 1940. aastast jaotati koolidele laiali kojale soetatud materiaalne tehnikabaas. Aparaadid said koolid valikuliselt, kus selektiivselt valiti välja need kutsekoolid, kellel vastavat aparatuuri ei olnud. Näiteks Kodumajanduskoja mahlamasina koos pastörisaatoriga sai endale Võhma Pilistvere konvent; pastörisaatoriomanikuks sai ka Vasteliina aiandusring, ning kolmanda pastörisaatori sai endale Tallinna Põllutöö Rahvakomissariaadi Nõuandeala (17. septembril)¹⁵¹

Kuigi Kodumajanduskoda lõpetas 1940. aastal tegutsemise, üritati kodumajandust edasi arendada ka võõrvõimu ajal. See avaldus näiteks Saksa okupatsiooni ajal. 1941. aasta sügisel loodi Saksa okupatsiooni ajal Kodumajandusamet (*Office of Home Economics*), mis oli sarnane Kodumajanduskojale. Kuigi uus institutsioon oli asutatud Saksa okupatsiooni ajal, ei tuleks seda institutsiooni siduda arusaamaga, nagu Kodumajandusamet oleks inspireeritud Saksamaalt tulnud suunistest. Tegu oli Kodumajanduskoja edasiarendusega.¹⁵² Sellel uut tüüpi

---

¹⁴⁹ RA, ERA.31.3.2778, pagineerimata [kaader 6]: Riigivanema poolt antud dekreet „Kodumajanduskoja seadus,“ 1. november 1935.

¹⁵⁰ Pajur, Tannberg, Vahtre *et. al.*, *Eesti ajalugu VI*, lk 169.

¹⁵¹ RA, ERA.2636.1.4, l. 2: Kiri Põllutöö Rahvakomissariaadi Nõuandealale, 3. oktoober 1940.

¹⁵² Anu Kannike, „Eesti naisliikumine Saksa okupatsiooni ajal 1941–1944: kohandumine ja arendamine/The Estonian Women’s Movement during the German Occupation 1941–1944,“ *METHIS: STUDIA HUMANIORA ESTONICA* <https://ojs.utlib.ee/index.php/methis/article/view/24128>.

institutsioonil olid kojaga sarnased ülesanded. Kodumajandusamet pidas oluliseks kodumajanduslike brošüüride ja lendlehtede väljaandmist. Olulisel kohal olid institutsioonis toitlustus (eelkõige taimetoitlus, kuid selle propageerimisel ei välistatud liha tarbimist) ja käsitöö (käsitöö osas anti nt nõu lõngavärvimisest – selleks tuli kasutada taimi). Kolmas suurem teema oli pesupesemine.¹⁵³

---

¹⁵³ Anu Kannike, „Eesti naisliikumine Saksa okupatsiooni ajal 1941–1944.“

2 TOITLUSTUSOLUD 1930. AASTATEL EESTIS JA MAAILMAS

2.1 Tervisliku toidu tähtsustamine koka- ja käsiraamatutes

Peamiselt tegeles toitlustuse muutmise ja suunamisega toona Kodumajanduskoda. Kodumajanduskoda tegeles lisaks õpetussõnade jagamisele ka praktiliste sammude elluviimisega, mistõttu koja roll muutuste osas oli kaalukas. Oma ülesannetest tulenevalt ja toidukultuuri paremaks mõistmiseks hakkas koda esmalt korraldama toitlustusküsitlusi. Küsitlused olid üleriigilised ning kestsid tavaliselt ühe nädala. Küsitluslehti täitsid perenaised, kes pidid kirja panema nädalapäevade kaupa toiduained, millest nad perele süüa valmistasid.¹⁵⁴

Toitlustuse olukorra paremaks selgitamiseks hakati Eestis välja andma õpetlike toitumisjuhiseid ja käsiraamatuid. Peamiselt oli toitumisjuhistes koostatud toitainete sisalduste tabelid. Kuid toitumisjuhendid ei olnud ainsad, mida välja anti. Perenaistele mõeldud ajakirjades nagu „Taluperenaine“ ja „Eesti Naine“ koostati eraldi rubriigid toitlustusest, kus iga kuu koostati neis ajakirjades näidismenüüd.¹⁵⁵

Eestis koostatud toitumisjuhised ja käsi- ja kokaraamatud rõhutasid tervisliku toidu tarbimise tähtsust. Käsiraamatute järgi vastas tervislik toit peamiselt järgnevatele nõuetele: 1) toit oli väherasvane; 2) vähesoolane; 3) vajadusel tuli eelistada taimetoitu. Enamasti olid need raamatud kirjutatud erispetsialistide poolt nagu näiteks kodumajandusõpetajad.¹⁵⁶

Võimalik, et Eestis kirjutatud käsiraamatud ja toitumisjuhised olid inspireeritud Ameerika Ühendriikides välja töötatud analoogsetest raamatutest. 1933. aastal ilmus Ameerika Ühendriikides Hazel Stiebelingi poolt koostatud põhjalik toitumisjuhend. Stiebeling töötas ise kodumajandusspetsialistina Põllumajandusministeeriumis ning oli seetõttu kodumajandusega tuttav. Seelses toitumisjuhendis oli Stiebeling jaganud toiduained kaheteistkümnesse eri rühma. Juhendis mainitud toidukorrad jagas ta nelja erinevasse toidugruppi. Iga söögi alla oli

---

¹⁵⁴ Hilda Ottenson, „Esimeste toitlusankeetlehtede tulemusi,“ *Taluperenaine*, 2 (1937), lk 41.

¹⁵⁵ Kannike, Uibo, *Moodsa elu õppetunnid*, lk 34.

¹⁵⁶ Kannike, Bardone, „Vegetarian Food as Modern Food,“ lk 132.

raamatu autor lisanud toitainete sisalduse skeemi, milles eristas vitamiine, mineraalaineid, valke, rasvaineid, kaloreid jne. Stiebelingi toitumisjuhendi tegi unikaalseks ilmselt fakt, et ta oli tabeli koostamise ajal tutvunud teaduslike avastustega.¹⁵⁷

Kodumajanduse õpetaja Olga Kesk¹⁵⁸ koostas suppe tähtsustava käsiraamatu „Toit on tervis IV vihik: supid ja nende lisandid.“¹⁵⁹ Kesk arvas, et supid olid toitvad, energiarohked ning rahvustoiduks. Ometi nägi ta suppide tarbimises probleeme. Eestlased ei osanud tema väitel piisavalt suppe väärtustada. Eriti avaldus suppide vähene tarbimine piima-, kala- ja taimessuppide osas.¹⁶⁰

Kesk kirjutas ka käsiraamatu „Puuvilja- ja marjamahlad.“¹⁶¹ Selle käsiraamatu peamiseks ideeks oli marja- ja puuviljamahlade tarbimise propageerimine. Kesk arvas, et erinevad mahlad olid head inimeste immuunsusele, sisaldasid väga palju vitamiine ning aitasid kustutada janu.¹⁶²

Näib, et mahlade tarbimist soovitati päris tõsiselt kaaluda ja seda nii tervise kui riigi majanduse seisukohalt. Mahlades sisaldasid looduslikku päritolu tooraineid ning olid vitamiinirohked, mis olid kasulikud tervisele. Esmalt – mahlad olid tervislikud üksnes siis, kui neid ei olnud kontsentreeritud. Neid soovitati kasutada eelkõige karastusjookide tootmises, mis asendas kunstlikud happed. Eestis oli mahlasid karastusjookide tootmises võrdlemisi vähe kasutatud, kuid selle võrra oli neid julgemalt kasutatud välismaal. Tõdeti, et osades riikides oli joogitööstuses kunstlike hapete kasutamine keelatud või range piirangu all. Teisalt pakkusid mahlad otseselt konkurentsi siseturul – mahlade tootmise jaoks tuli marju ja puuvilju kodus kasvatada.¹⁶³

Kodumajanduskoja peasekretäri Hilda Ottensoni jt spetsialistide koostöös kirjutatud „Odav ja tervislik toit,“¹⁶⁴ käsiraamatu järgi alustati käsiraamatut vitamiinide ja mineraalainete loendiga. Seni toona avastatud mineraalaineteks olid: kaltsium,¹⁶⁵ fosfor,¹⁶⁶ raud.¹⁶⁷ Teaduses oli

---

¹⁵⁷ Mudry, „Nutrition,“ lk 205.

¹⁵⁸ Olga Kesk, *Puuvilja- ja marjamahlad* (Tartu: Eesti Karskusliidu Kirjastus, 1939), lk 1.

¹⁵⁹ Olga Kesk, *Toit on tervis IV vihik: supid ja nende lisandid* (Tallinn ja Tartu: Kirjastus Loodus OÜ, 1940).

¹⁶⁰ *Ibid*, lk 185.

¹⁶¹ Kesk, *Puuvilja- ja marjamahlad*.

¹⁶² *Ibid*, lk 2.

¹⁶³ RA, ERA.2636.1.16, pagineerimata: Ajaleheväljalõige: „Marjade ja puuviljade kasutamist võiks kodumaa turul veel tunduvalt laiendada,“ 15. august 1936.

¹⁶⁴ Ottenson, Padernik, Uusme, *Odav ja tervislik toit*, lk 3.

¹⁶⁵ Ottenson, Padernik, Uusme, *Odav ja tervislik toit*, lk 7.

¹⁶⁶ *Ibid*, lk 7.

¹⁶⁷ *Ibid*, lk 8.

avastatud veel rasvained,¹⁶⁸ süsivesinikud¹⁶⁹ ja valk.¹⁷⁰ Vitamiinidest oli avastatud A-vitamiin,¹⁷¹ B-gruppi vitamiinid (B1 ja B2 vitamiinid¹⁷²), C-vitamiin¹⁷³ ning D-vitamiin.¹⁷⁴ Seega võib ilmselt öelda, et toona oli avastatud huvipakkuvalt ühed inimorganismile olulisemad vitamiinid, mineraalained ja orgaanilised ühendid.

Tundub, et kõige enam ülistatud orgaaniline ühend oli valk. Valk oli ülioluline toitaine rakkude ja kudede funktsionaalse arengu seisukohalt. Valku peeti ka täisväärtusliku elu „nurgakiviks.“ Valgurikast toitu soovitati tarbida ohtralt lastel ja naistel. Naiste päevane valgukogus oli vähemalt 60 kuni 70 grammi.¹⁷⁵

Vitamiinides osas näib, oluline vitamiin oli C-vitamiin. C-vitamiinirikka toidu tarbimine tagas parema tervise ja tugevama immuunsuse.¹⁷⁶ Miks just C-vitamiini tarbimist rõhutati oli tingitud esmalt sellest, et selle puudus oli inimestel kõige enam. Spetsialistid soovitasid seda vitamiini tarbida 40-60 milligrammi päevas (minimaalselt). Rasedad, imetavad emad ning lapsed pidid C-vitamiini tarbima miinimumist rohkem.¹⁷⁷ Kuna inimesed ei olnud kuigi julged köögivilju, puuvilju ning marju tarbima, ja spetsialistide hinnangul seda olulist vitamiini just neis aiasaadustes leidus, mistõttu oli tähtis propageerida nende väärtust.¹⁷⁸

Hilda Ottenson jt kirjutatud eelpool käsitletud tervisliku toidu käsiraamatus oli soovitus ka kalatoitude kohta. Kalatoite hakati toiduvalikus ohtralt esile tõstma. Tähtsaks ja väärtuslikuks kalaks peeti turska. Tursa „kalalikku väärtust“ ei olnud inimesed endile eriti teadvustanud, mistõttu turska üritati esile tõsta ka kalanduses. Tõdeti, et tursast oli võimalik valmistada mitmesuguseid tervislikke ja maitsvaid toite. Näiteks tursast sai fileed, soolakala ning kala sai kuivatada. Tursamaksast omakorda sai teha väärtuslikku kalamaksaõli ning kalaluudest sai toota kalajahu.¹⁷⁹

Tähtsal kohal oli tervisliku toitumise juures ka piima tarbimine. Just kvaliteetse ja puhta piima olulisust ei rõhutanud toona mitte ainult Kodumajanduskoda, vaid selle tarbimist propageeris

---

¹⁶⁸ Ottenson, Padernik, Uusme, *Odav ja tervislik toit*, lk 8.

¹⁶⁹ *Ibid*, lk 9.

¹⁷⁰ *Ibid*, lk 6.

¹⁷¹ *Ibid*, lk 9.

¹⁷² *Ibid*, lk 9.

¹⁷³ *Ibid*, lk 10.

¹⁷⁴ *Ibid*, lk 10.

¹⁷⁵ RA, ERA.2636.1.11, l. 2: Raadioloeng: „Toitumisõpetus tegelikule perenaisele,“ 31. detsember 1940.

¹⁷⁶ RA, ERA.2636.1.16, pagineerimata: Ajaleheväljalõige: „Toitlustamise erinõudeid varakevadel,“ dateerimata.

¹⁷⁷ *Ibid*.

¹⁷⁸ RA, ERA.2636.1.16, pagineerimata.

¹⁷⁹ RA, ERA.2636.1.11, l. 54–55: Dr M. Kase raadioloeng tursa väärtuse osas toiduainena, dateerimata.

ka Põllutööministeerium. Põllutööministeerium käis üsnagi provokatiivselt välja lööklause: „hea ja puhta piima tootmise“ kohta.¹⁸⁰

Ottensoni jt „Odav ja tervislik toidu“ käsiraamatus nimetati tervisliku toidu esimeseks nõudeks kodumaise toodangu kasutamist toidulauas. Kodumaised toorained pidid olema nii kergesti kättesaadavad kui pidevalt käepärast. Spetsialistid pidasid tähtsaks kodumaise turu toetamist, eriti aga avaldus nende toetus strateegiliste tähtsate toiduainete turustamise propageerimisel. See omakorda omas suurt rolli töötaja ja tööandja osas – paljud inimesed said tööd.¹⁸¹

Lisaks kodumaise tooraine eelistamisele oli „ideaalne“ tervislik toit mineraalainete ja vitamiiniderohke – need olid tähtsad rakkude ja kudede maksimaalseks funktsioneerimiseks. Tähtis oli see, et toit pidi olema energiarikas – nii sai inimene jõuvarud taastada ja ka hoida kehatemperatuuri stabiilsena.¹⁸² Vitamiinid ja mineraalained püsisid toidus üksnes siis, kui toitu leotati ja kuumutati vähe. Leotamist soovitati vältida.¹⁸³

2.2 Kodumajanduse areng ja toitlustusolud 1930. aastatel maailmas

Anu Kannike kirjutab, kuidas toitlustuse teema tõusis 1930. aastatel Läänemaailmas üldisemalt päevakorda eelkõige seoses sõdade ja majanduskriisist tingitud probleemide esilekerkimisega. Leiti, et inimeste toidulaud ja toiduvalik ei olnud piisavalt organismi toetav ning tervislik, mistõttu peeti vajalikuks riiklikult otseselt sekkuda näiteks toidutootmisesse ja toidutarbimisse.¹⁸⁴

Peamiselt üritas toitlustusolukorda leevendada või parandada rahvusvaheliselt Rahvasteliit. Rahvasteliit pidas murekohaks toidukultuuriga seoses ka riikide tervisehoidu ning koolide viletsat olukorda. Kuna maailmas valitses üleüldine kiire vaesumine, jäid abivajavad inimesed tihti abita toitlustuse valdkonnas. Eriti teravalt vajasis abi emad, kooliõpilased ning väikelapsed. Toitu nappis, mistõttu Rahvasteliit pidas vajalikus pakkuda abi abivajavatele

---

¹⁸⁰ RA, ERA.2636.1.16, pagineerimata: Ajaleheväljalõige: „Mida käsitlevad raadiotunnid perenaistele?“, 15. oktoober 1936.

¹⁸¹ Ottenson, Padernik, Uusme, *Odav ja tervislik toit*, lk 5.

¹⁸² *Ibid*, lk 5.

¹⁸³ *Ibid*, lk 17.

¹⁸⁴ Kannike, Uibo, *Moodsa elu õppetunnid*, lk 32.

inimestele. Liidu idee järgi oleks abivajavad inimesed saanud toitu kas tasuta või osta soodsamalt.¹⁸⁵ Rahvasteliit muuhulgas tõdes, et üleüldine vilets toidukultuur ning kehvad toitumusharjumused tõid kaasa mitmeid terviserikkeid. Kui inimene ei söönud tervislikku toitu, jäi ta tihti raskesti haigeks.¹⁸⁶

Tegu oli seega rahvusvahelise probleemiga, mida üritati maailmas parandada. Toitlustuse muutmise ning selle teema esile toomise taga olid tõenäoliselt mitmed teadusavastused (nt vitamiinide ja mineraalainete avastamine). Need omakorda seoti tervisliku toiduga, kuna vitamiine ja mineraalaineid leidis ohtralt just tervislikus ja teadlikult valitud toidus.

20. sajandi alguskümnendid olid toiduaineteaduses pigem „revolutsioonilised“ ja tormilised. 1912–1930. aastatel tehtud rahvusvahelised katsed tõestasid üheksa vitamiini ja kaheteistkümne mineraalaine olemasolu. Avastus oli „revolutsiooniline“ ja tähendas toitlustuses otseselt muudatusi toidukultuuris. Tekkis arusaam, et tervislik ja teadlik toit oli vitamiinide ja mineraalainete rikas. Tervislik toit tugines ka põhimõttest, kus oluline oli tarbida toitu mõistlikult.¹⁸⁷ Nende avastuste vaimus hakati õigustama tervisliku toidu roll inimeste toiduvalikus.

Tihti seoti ebatervislik toit haiguste tekitajatega. Kahe maailmasõja vahelisel perioodil leiti näiteks Suurbritannias, et ebatervislik toit tõi kaasa raskesti väljaravitavaid haigusi, mis halvimal juhul võisid lõppeda surmaga. Toidunappus ning ühekülgne ja vähene vitamiini ja mineraalainete rikka toidu tarbimine tõi kaasa isegi alatoitumuse. Kuna alatoitumus oli Inglismaal tõsiseks murekohaks, üritati riigis seda probleemi kaalukalt välja juurida.¹⁸⁸

Suurbritannia teadlased olid toona (piimatoodete, lihatoodete, muna, köögi- ja puuviljade ning tursamaksaõliga) tehtud katsete tulemusena veendunud, et haigused nagu skorbuut, rahhiit, D-vitamiinipuudus, tiamiinivaegus ja pellagra, tekkisid tänu viletsale toiduvalikule. Nii vitamiinid, mineraalained kui ka energiasisaldus mängisid tervislikus toidus olulist rolli. Energiarikasteks toiduaineteks olid näiteks mitmed teraviljatooted, suhkur ja kartul. Lisaks halvast toiduvalikust tingitud haigustele pöörati Suurbritannias tähelepanu ka imikute toitmisele. Väikelapsi soovitati rinnaga toita kuni 9. elukuuni ning neile tuli lisaks anda ka

---

¹⁸⁵ Sir John Boyd Orr, “Women and Nutrition,” *Bulletin. International Council of Women*, XV, 8 (1937), lk 19.

¹⁸⁶ Mary A. Craig McGeachy, “The Nutrition Problem and the League of Nations,” *Bulletin. International Council of Women*, XV, 8 (1937), lk 58.

¹⁸⁷ Lacey Sparks, *Women and the Rise of Nutrition Science in the Interwar Britain and British Africa* (Palgrave Macmillan, 2023), lk 3.

¹⁸⁸ Constantine, *Social Conditions*, lk 36.

imikutoitused.¹⁸⁹ Sarnane mõtteviis oli järgitav ka Eestis, kus hakati tähelepanu juhtima tursamaksaõli vajalikkusele¹⁹⁰ ning väikelaste „õigele“ toitmisele.¹⁹¹

Toitlustusprobleemide juurteks peeti Suurbritannias osade uurijate hinnangul üleilmset majanduskriisi, mis tõi kaasa elukvaliteedi languse. Elukvaliteedi languse probleem puudutas toona kõiki ühiskonnakihte, mis kutsus esile tervispoliitika vastu suunatud mässe. Mässava rahva rahustamiseks hakkas valitsus korraldama kehakultuuri kampaaniaid ning hakati uurima toidukriisi olukorda. Toidukriis oli tõsine tööliste peredes. Tööliste peredel puudusid rahapuuduse tõttu võimalused hankida „paremat“ toitu. Paljud pered sisuliselt nälgisid. Kuna tööliste peredes oli toidukriis kõige teravam, hakati probleemides otsima süüdlasi. Esimesteks süüdlasteks peeti perenaisi, kes olid oma peredele valmistanud vastavate oskuste puudumisel ebatervislikku toitu. Tööliste viletsast olukorrast tingituna hakati ajakirjanduses kajastama loosungit „Näljane Inglismaa.“ Olukorra tõsidusest hoolimata leidis fraasi kasutamist ka naljaväljendina. Tuliseid debatte toidukriisi jagus osas veel ka parlamendis.¹⁹²

Ka Kanadas peeti toitlustusprobleemide tekitajaks ülemaailmset majanduskriisi. Kanadas oli majanduskriisi tulemusena paljud inimesed kaotanud oma töö ning finantsiliste vahendite puudumise tõttu olid inimesed toidupuuduses. Toidupuudus muutus 1930. aastatel väljakannatamatuks, kuid see ei tähendanud seda, et riigi valitsus ei viinud läbi muutusi.¹⁹³ Muutused toidukultuuri parandamiseks avaldusid näiteks väikelaste toitmisel. Esiteks hakati emasid „koolitama“ väikelaste toitlustuses. Enamasti tegid koolitusi lastearstid. Teiseks – edusamme tehti ka otseselt imikute toitmisel, kus koostöös arstide ja teadlastega hakati valmistama kunstlikest toorainetest imikutoitused. Eriti emade koolitamisel pandi rõhku ka haiglate väärtustamisele, millise tegevuse läbi sünnitusabi liikus haiglatesse.¹⁹⁴

Väikelaste toitlustusprobleemidega tegeles analoogselt toonases Eestis ka Eesti Naisliidu Kodumajanduse Instituut. Instituudis oli eraldi lastekasvatuse suund. Tähtis oli sellel suunal see, et naised õpetati väikelapsi toitma, mida demonstreeriti praktiliselt. Naised õppisid valmistama kunstlikest toorainetest imikutoitused (supid, pudrud, juurviljapüreed jne). Instituudis õpetati ka imiku anatoomiat, kus peamine fookus oli imikute seedehäiretel.¹⁹⁵

---

¹⁸⁹ Barona, „Nutrition and Health,” lk 95.

¹⁹⁰ RA, ERA.2636.1.11, l. 54–55: Dr M. Kase raadioloeng tursa väärtuse osas toiduainena, dateerimata

¹⁹¹ RA, ERA.2636.1.16, l. 42: Ajaleheväljalõige: „Noored emad õpivad imiku toitmist,“ dateerimata.

¹⁹² Ingrid Jeacle, „The diet of the nation: The state, family budgets and the 1930s nutritional crisis in Britain.” *Critical Perspectives on Accounting*, 38 (2015), lk 54.

¹⁹³ Aleck Samuel Ostry, *Nutrition Policy in Canada, 1870–1939* (Vancouver ja Toronto: UBC Press, 2006), lk 3.

¹⁹⁴ *Ibid*, lk 4.

¹⁹⁵ RA, ERA.2636.1.16, l. 42.

Sarnaselt eelpool toodud Kanada näitega, oli toiduprobleeme ka Ameerika Ühendriikides. Ameerika Ühendriikides oli töötute arvu järsu tõusu taga ülemaailmne majanduskriis. Alates 1920. aastate lõpust kuni 1930. aastate alguseni jäid paljud töötuks (u kolmandik). Samal ajal paljude tööliste palkasid kärbiti. Kuna rahaline kaotus oli inimestel suur, olid inimesed tihti näljas ning viletsale olukorrale lisas tõsidust juurde ka fakt, et riigis hakkas toidupuuduse tõttu nappima strateegiliselt tähtsaid toiduaineid. Olukorda peeti rahva silmis ebaõiglaseks ja see ärgitas inimesi mässama. Kuna strateegilist toitu oli raske hankida, seisti tihti näiteks leiva ostmiseks pikas järjekorras.¹⁹⁶

Toidukriisi ilmingud on järgitavad ka Saksamaal. Kui veel 1925.–1932. aastatel oli halvast toidukvaliteedist tingitud inimeste surmade arv väike, siis see murekoht oli suurem pärast 1932. aastat. 1930. aastatel hakati Saksamaal koostama statistikat, mis uuris drastiliselt kasvanud inimeste suremuse põhjusi. Tõdeti, et üheks põhjuseks oli halb toidukvaliteet aga ka vähene valgurikka toidu tarbimine. Need tõid kaasa terviserikkeid, millesse inimesed surid. Eriti palju suri ebakvaliteetse toidu tõttu lapsi – ebakvaliteetne toit tõi kaasa surmavaid nakkushaigusi. Lisaks nakkushaigustele kimbutas lapsi kopsupõletik.¹⁹⁷

---

¹⁹⁶ Mudry, "Nutrition," lk 205.

¹⁹⁷ Jörg Baten, Andrea Wagner, "Autarchy, Market Disintegration, and health: the Morality and Nutritional Crisis in Nazi Germany, 1933-1937," *Economics and Human Biology* 1 (2002), lk 17.

3 KOOLILASTE TOITLUSTAMISE OLUKORD EESTIS

3.1 Koolilaste toitlustuse probleemide juured

Eestis kirjeldati käsitleval perioodil koolilaste toitlustamisega seoses mitmeid probleeme. Peamiseks murekohaks näis üldistatult sooja koolilõuna pakkumise probleem. Sooja koolilõunat pakuti koolides harva. Olukorda hinnati selles valdkonnas juba kaasajal halvaks. Tõdeti, et probleem oli sedavõrd tõsine ja murettekitav, et vaid vähestel koolidel üle Eesti olid rahalised ja materiaalsed võimalused (nt köök, toorained) koolilõunat kohapeal pakkuda. Ka linnakoolides puudus tihti koolilõuna. Paljudes linnakoolides oli lõunapausi ajal kooliõpilastele pakkuda joogiks vaid teed ning tee kõrvale söödi tavaliselt magusat saia, mida sai hankida poest.¹⁹⁸ Ka Erika Nivanka mälestustele tuginedes tuleb tõdeda, et koolilõuna probleem oli murettekitav. Nivanka selgitas, et tema ajal tuli kodust lõuna ise kooli kaasa võtta. Lõunaks olid siis vaid võileivad ja see oli kogu koolilõuna.¹⁹⁹

Kuid ometi ei olnud kooliõpilaste toitlustus halb ainult linnakoolides – probleeme oli ka maakoolides. Koolilaste toitlustust peeti maakoolide tasandil halvemaks. See tulenes sellest, et maakoolide õpilased elasid oma kodudest kaugel. Nad lihtsalt ei saanud vahepeal kodus lõunat söömas käia.²⁰⁰ Linnakooli õpilastel aga seda probleemi otseselt ei olnud, kuna üldjuhul elati koolile lähedal.

Koolilaste koolilõuna pakkumise probleemiga tegeleti 1930. aastatel rahvusvaheliselt. Peamiselt pakkus uusi lahendusi välja toona Rahvasteliit, kuid Rahvasteliidu soovitusi püüdis Eestis kohapeal realiseerida Kodumajanduskoda. Kojas tegeles koolilaste toitlustusega eraldi toitlustuse toimkond.

Rahvasteliit oli ka see institutsioon, mis hakkas välja andma soovitusi olukorra muutmiseks. Esmalt andis liit käsu uurida liikmesriikides kooliõpilaste toidukultuuri olukorda lähemalt.

---

¹⁹⁸ RA, ERA.2636.1.11, l. 37: Karin Paderniku raadioloeng kooliealiste laste toitlustamises, 14. oktoober 1940.

¹⁹⁹ Nivanka, *Sooe lahe kahel kaldal*, lk 7.

²⁰⁰ Olga Kesk, „Mis tuleb teha kooliealiste laste toitlustuse korraldamiseks?“, *Ühistegelised Uudised*, 13. jaanuar 1939, lk 4.

Uuringuid teostasid vastavad komisjonid, mis ühelt poolt kogusid ja analüüsisid vastavat infot, kuid avaldasid ka mitmeid käsiraamatuid koolilaste toitlustuse teemadel.²⁰¹

Esimesed uuringutulemused, mis Rahvasteliidule laekusid, võisid olla nii ootuspärased kuid ka šokeerivad. Esmalt jääb mulje, et liit nägi selles valdkonnas suuri probleeme, millele üritati aktiivselt lahendusi leida. Aktiivselt proovisid Rahvasteliiduga kaasa töötada näiteks Taani, Tšehhoslovakkia, Rootsi ja Eesti. Esimeseks lahenduseks pakkus Rahvasteliit söögivahetunni sisseviimist liikmesriikide koolidesse. Tõdeti, et söögivahetunni ajal söömas käimine suurendaks õpilaste vaimset produktiivsust ja keskendumisvõimet.²⁰²

Põhjus, miks Rahvasteliit rahvusvaheliselt ja Kodumajanduskoda Eestis hakkasid koolilaste toitlustusega tegelema, oli ilmselt seotud vastusega, et õpilaste tervis oli aastate lõikes aina enam halvenenud. Nõrk tervis tulenes aga osade spetsialistide hinnangul ühekülgsest toiduvalikust ning ka lahendamata jäänud sotsiaalsetest teguritest. Õpilased olid tihti nõrga immuunsusega ning nende elukvaliteet oli madal. Esimeseks võimalikuks lahenduseks pakkus ka Kodumajanduskoda söögivahetundi. Kuigi idee tuli otseselt Rahvasteliidust, olid osad eestlased nii selle mõtte poolt kui vastu. Osad pidasid söögivahetundi mõttetuks katseks. Nende arvates piisas lastele kodust kaasa antud võileibadest ning piimast.²⁰³

Kuna koolilaste toitlustuse teema kerkis ilmselt Eestis eriti esile tänu Kodumajanduskoja sammudele ja arutlevatele kuid põhjendatud argumentidele, hakati teemat lähemalt vaatlema ka Eesti ajakirjanduses. Ajakirjandus leidis, et koolilaste toidukultuuris oli vajakajäämisi ning varasemad katsed koolilõunat koolides pakkuda olid jooksnud enamasti liiva. Abi ega muutusi need sammud seni ei olnud toonud.²⁰⁴ Üheks selliseks meediaväljaandeks, kus koolilaste toitlustusele üritati rohkem tähelepanu juhtida, oli perenaistele mõeldud ajakiri Taluperenaine. Kuid seales ajakirjas ainult ei selgitatud probleemi sügavustest, vaid toodi välja ka võimalikud lahendusviisid mure likvideerimiseks.

Varasemad koolilõuna pakkumise katsed jooksid liiva ka seepärast, et koolides ei suudetud pakkuda tervislikku ja täisväärtuslikku toitu. Veelgi suurem probleem oli laste alatoitumusega.

---

²⁰¹ Ella Kirschbaum-Kirsipuu, „Lapse sünd ja kasvamine ühiskondliku hoole alla,“ *Uus Eesti*, 12. november 1936, lk 7.

²⁰² *Ibid*, lk 7.

²⁰³ Kesk, „Mis tuleb teha,“ lk 4.

²⁰⁴ *Ibid*, lk 4.

Toitlustust uurinud spetsialistide hinnangul aitas tervisliku toidu tarbimine vältida väljaravimatute haiguste teket ning inimesed püsisid enamasti tihti kogu elu tervena.²⁰⁵

3.2 Koolilaste toitlustamine: esimesed sammud muutusteks

Nagu ennist korduvalt rõhutatud, tegeles Eestis peamiselt koolilaste toitlustuse probleemi muutmisega aga ka üldise toitlustusolude suunamise ja parandamisega peamiselt Kodumajanduskoda.²⁰⁶ Esmapilgul ajakirjandust ja arhiivisäilikuid uurides tundub, et Kodumajanduskoda tegeles Eestis nende muredega päris aktiivselt. Koja roll oli neis küsimustes pigem arvestatav ja kaalukas.

Murekoha muutmise ja statistika koostamise jaoks tuli esmalt koguda üldiseid andmeid koolilaste tervisliku seisundi kohta. Vastavateemalisi uurimusi viidi läbi nii Eestis kui ka Rahvasteliidu liikmesriikides. Tihti toonitati neis uurimustes, et laste tervis oli vilets, kuna lapsed said halvasti süüa.²⁰⁷

Võib-olla üks kooliealiste õpilaste toitlustusolukorda lähemalt käsitletud uurimus Eestis viidi läbi 1936. aastal. Planeeritult oli seal uuritud ainult Harjumaa koole. Uurimistulemused näitasid, et vaid 28% Harjumaa koolide õppurid olid (kodus ja koolis) hästi toidetud. Samal ajal suuremas osas (66%) oli õpilaste toitumus keskmine ning halb olukord oli 6% uuritud koolides.²⁰⁸ Ilmselt selle uurimusega taheti uurida seda, millist toitu kooliealised lapsed üldisemalt sõid. Seega uurimus ei pruukinud tähendada seda, et Harjumaa koolides uuriti koolilõuna kvaliteeti.

Küll aga hakati konkreetsemalt koolilaste toidukultuuri uurima Kodumajanduskoja initsiatiivil Eestis ilmselt alates 1938. aastast. 1938. aasta uuring keskendus kodust kooli kaasa antud toidule. Paraku ka see uurimus ei puudutanud kogu riiki. Selle kevadise uurimusega keskenduti vaid Harjumaa ja Tartumaa algkoolidele. Uurimus viidi läbi ankeetküsitlusena, kuid tundub, et uurimisse arvestatud koolid ei olnud kuigi innukad ankeetlehti täitma. Harjumaale saadetud

---

²⁰⁵ RA, ERA.2636.1.16, l. 4: Ajaleheväljalõige: „Kodumajanduskoda asus tegeliku töö juure,“ 1. juuli 1936.

²⁰⁶ „Kodumajanduse instruktorid tööliskeskustesse,“ *Maa hääl: maarahva ajaleht*, 22. märts 1937, lk 7.

²⁰⁷ Keskk, „Mis tuleb teha,“ lk 4.

²⁰⁸ „Harjumaa õpetajad pidasid kongressi,“ *Pärnumaa Teataja*, 15. september 1936, lk 5.

700-st küsitluslehest saadeti kojale täidetud kujul tagasi 620 lehte. Samal ajal Tartumaa 800-st ankeetküsitlusest tuli täidetuna tagasi 724 ankeetlehte. Kodumajanduskoda hindas lehtede täitmisaktiivsuseks kahe maakonna peale kokku 89,3%. Uurimistulemuste analüüsimise käigus pidi koda tõdema, et koolilaste toidukultuuris esines puudusi. See avaldus protsentuaalselt selles, et 34% Harjumaa algkooli õpilastest ei saanud kodust kooli lõunaks midagi kaasa võtta. Tartumaa algkoolides oli see protsent märksa väiksem – vaid 26,8%. Kodust kaasa antud toit oli koja analüütikute hinnangul ühekülgne. Peamiselt said lapsed süüa kodust kaasa võetud rukkileiba. Vahel oli rukkileib kaetud suhkruga, kuid enamasti söödi kuiva leiba. Osade perekondade finantsilised võimalused olid märksa paremad, mistõttu nad andsid oma lastele kodust kaasa rasvast sealiha.²⁰⁹

Kodumajanduskoja otsene roll neis koolilaste toitlustuse muutmises avaldus vastavateemalistes käsiraamatute avaldamises. Surve nende käsiraamatute väljaandmises võis tulla Rahvasteliidult. Kodumajanduskoda avaldas koja poolt välja antud sarjas „Kodumajanduskoja toimetused“ koolilaste toidukultuuri kohta mitmeid artikleid. Nii kirjutas Hilda Ottenson käsiraamatu „Kooliealiste laste toitlustamisest.“ Selles õhukeses brošüüris (u 30 lehekülge) avas raamatukese autor koolilaste toitlustuse mure ning pakkus seal välja probleemi kõrvaldamiseks lahendusi.²¹⁰

Teiseks oluliseks Kodumajanduskoja sammuks saab pidada nõupidamiste kokku kutsumist. Tihti arutasid üleriigilised või maakondade kaupa korraldatud nõupidamised koolilõuna küsimust. Arvatavasti esimene suur nõupidamine toimus Tallinnas, 25. novembril 1938. aastal.²¹¹ Nimetatud nõupidamisele oli kutsutud Harjumaa algkoolide juhatajad, kohalikud organisatsioonid ning maavalitsuste esindajad. Arutelu peamiseks teemaks oli koolilõuna mure, kus kaaluti selle sisseviimist Harjumaa algkoolidesse.²¹²

Järgmiseks Kodumajanduskoja sammuks koolilaste koolilõuna küsimustes oli nn pilootprojektid, mida tõenäoliselt koda võis ise korraldada või koda võis koolilõuna osas anda nõu. Esimesena katsetati pilootprojektina koolilõuna pakkumist Tartu 5. algkoolis. Koolis köök puudus, mistõttu toit toodi mujalt kooli (Tartu Lastekaitse Ühingust). Umbes 500 õpilasega koolis käis koolilõunat kohapeal söömas üle 200 koolinoore.²¹³ Vähene huvi projekti vastu

---

²⁰⁹ Hilda Ottenson, „Laste toitlustamise korraldamine maa-alkkooles,“ *Taluperenaine*, 1 (1939), lk 11.

²¹⁰ RA, ERA.2636.1.16, l. 41: Ajaleheväljalõige: „Otstarbekamat toitu kooliõpilastele,“ 16. august 1938.

²¹¹ Ottenson, „Laste toitlustamise korraldamine,“ lk 11.

²¹² RA, ERA.2636.1.16, pagineerimata: Ajaleheväljalõige: „Suuremat rõhku kooliealiste laste toitlustamisele,“ 29. november 1938.

²¹³ RA, ERA.2636.1.16, l. 41: Ajaleheväljalõige: „Otstarbekamat toitu kooliõpilastele,“ 16. august 1938.

võis olla tingitud sellest, et koolilõuna eest tuli tasuda nädalas u 50 senti.²¹⁴ Analoozne pilootprojekt sooja koolilõuna osas pandi käima ka näiteks Kehtna koolides,²¹⁵ Sangastes²¹⁶ ja Ahjas.²¹⁷

3.2.1 Koolilaste jaoks sobilik toit

Kodumajanduskoda pani paika isegi „ideaalse koolilõuna“ põhimõtted, mida pidid ühelt poolt nii koolid ja teisalt – lapsevanemad – järgima. Tegu oli siiski idealiseeritud teooriaga, kus sel oli tõenäoliselt vähe pistmist tegeliku ja praktilise olukorraga. Paljud pered ei saanud võib-olla toona koolilõunat lastele üldse võimaldada, rääkimata terve pere toitmisest. Tegelikud koolilaste toidukultuuri parandamise muutused said alguse koduses sfääris. Lapsevanematele pandi südamele, et nad jälgiks nii iseenda kui ka enda laste toiduolukorda.

Läbivalt rõhutati koolilapse toidu mitmekülgust. See kehtis nii kooli kui ka kodu toidu kohta. Samas lisaks mitmekülgusele tuli tähelepanu pöörata ka teistele nüanssidele. Lapse areng sõltus toiduvalikust, kus teadlikult valitud toit tagas lapse normaalse arengu ja tugeva tervise. Tähtis oli ka toidu maitse. Tõdeti, et tugeva tervisega laps oli rõõmsameelne, suurema liikumistahtega ning nägi füüsiliselt terve välja (nt nende põsed peegeldasid puna, nende luud, lihased, nahk, juuksed, hambad olid terved).²¹⁸

Ka Hilda Ottenson rõhutas, et nn ideaalne koolilõuna oli mitmekülgne. Mitmekülgne toit tagas lapse normaalse vaimse ja füüsilise arengu. Ühekülgne toit oli lapse arengu piduriks. Tervislik toit oli see, mis oli n-ö personaalselt lapse jaoks valmistatud. Personaalsus avaldus lapse vaimse ja füüsilise arengu eripärade arvestamisega.²¹⁹

Ka kodune toiduvalik tähendas seda, et lapsevanemad arvestasid lapse vaimsest ja füüsilisest arengust tulnud eripärasid. Hea toit oli see, mis oli mitmekülgne ning lapse kasvu ja organismi toetav. Nii kasvas „tugevam riigi kodanik.“²²⁰ „Ideaalne“ koolilõuna oli mitmekülgsest

---

²¹⁴ RA, ERA.2636.1.16, l. 41.

²¹⁵ „Kehtnas hakatakse õpilastele sooja einet andma,“ *Uus Eesti*, 15. veebruar 1939, lk 9.

²¹⁶ „Sangaste kodundusnäitus tuleval sügisel,“ *Lõuna-Eesti*, 8. november 1939, lk 3.

²¹⁷ „Ring ümber kodumaa,“ *Postimees*, 22. märts 1939, lk 6.

²¹⁸ „Kooliealiste laste toitlustamine õigele alusele,“ *Uus Eesti*, 17. märts 1938, lk 7.

²¹⁹ Ottenson, „Koolilapse toitlustamine,“ lk 38.

²²⁰ „Maa- ja perenaisteseltsidele,“ *Lõuna-Eesti*, 20. november 1939, lk 2.

täisväärtuslik. Täisterajahust valimistatud võileivad (nt rukkileib, nisujahust sepik) olid igati tervitavad. Täisterajahutooted sisaldasid sobivas kompositsioonis mineraaltoitaineid ja vitamiine, mida lapsed enim vajasisid. Peenleiba soovitati võileiva valmistamisel pigem vältida, kuna see ei olnud tervislik.²²¹

Koolilõunaks sobisid ka köögiviljad. Vältida tuli aga rasvaseid toite ning seedimisprotsessi pärssivaid toiduaineid.²²² Toidu seedimine oli kaaluka tähtsusega, millele juhti tõsiselt tähelepanu. Erinevalt seedehäireid tekitavate toitudega, ei olnud kergesti seeditav toit põhjustanud kõhulahtisust, kõhupuhitust ega kõhugaase.²²³ Mitmekülgne ning seedimist soodustav toit oli valmistatud värsketest ja kvaliteetsetest algproduktidest,²²⁴ mis viitab pigem Eesti toonastele majanduslikele huvidele.

Tähtis oli toidu üldine tervislik aspekt, mis avaldus vitamiinide ja mineraalainete tarbimises. Lisaks seedimise küsimusele juhti tähelepanu valgu tarbimisele. Hea koolilõuna oli valgurikas. Valgurikkad toidud olid erinevad piimatooted (sh kohupiim ja toorpiim). Ka mitmed lihatooted (eriti aga liha-, maksa- ja veretooted ning kalaliha, kanamuna) olid soovitud.²²⁵ Meenutuseks tuleb rõhutada, et ka naised pidid oluliselt oma menüüs järgima seda, et nad tarbiks piisavas koguses valku (60-70 grammi päevas), et organism suudaks üles ehitada uued rakud ja koed.²²⁶

Koolilõuna pidi sisaldama piisavas koguses mineraalaineid ja vitamiine. Vitamiini ja mineraalaineid leidis erinevates aedviljades, puuviljades, marjades, piimasaadustes (nt koorevõi ja toorpiim). Marjad, puuviljad ja köögiviljad sobisid hästi ka toorelt tarbimiseks.²²⁷ Rasva-, tärklise- ja suhkrurikaste toitade tarbimine aitas bioloogiliselt hoida laste kehatemperatuuri stabiilsena ja taastas jõuvarud. Peamiselt sisaldasid neid toitaineid mitmesugused piimatooted, jahu, tangud ning leib ja sepik.²²⁸

Lõunaks sobisid ka mitmed soojad toidud (nt kartulid ja aedviljad eri kujul). Kõrvale sobis kartulitele ja aedviljadele kala ja liha. Soositud oli vere- või maksaroad. Lisaks soolasele toidule tuli koolilastele pakkuda ka magustoitu.²²⁹ Magustoiduks sobisid marjadest ja puuviljadest valmistatud erinevad kissellid; magusad pudrud; kompotid; ahjus küpsetatud

---

²²¹ „Õpilaste toitlustamisest,“ *Elu: Võru-Walga-Petserimaa häälekandja*, 18. november 1938, lk 6.

²²² RA, ERA.2636.1.11, l. 37.

²²³ Hilda Ottenson, „Koolilapse toitlustamine,“ lk 38.

²²⁴ *Ibid*, lk 38.

²²⁵ *Ibid*, lk 38.

²²⁶ RA, ERA.2636.1.11, l. 2: Raadioloeng: „Toitumisõpetus tegelikule perenaisele,“ 31. detsember 1940.

²²⁷ Ottenson, „Koolilapse toitlustamine,“ lk 38.

²²⁸ *Ibid*, lk 38.

²²⁹ „Koolialiste laste toitlustamine õigele alusele,“ lk 7.

puuviljad jne. Ka kohupiimatooted ja hapupiim sobisid magustoiduks. Olulisel kohal oli ka värskete puuviljade ja marjade tarbimine.²³⁰ Mitmed supid, pudrud, vormiroad olid igati tervitatavad koolitoiduna, kuid neile tuli kindlasti juurde pakkuda võileiba. Laps sai võileiva ise kodust kaasa võtta või osta koolist.²³¹

---

²³⁰ „Koolialiste laste toitlustamine õigele alusele,“ lk 7.

²³¹ RA, ERA.2636.1.11, l. 37.

KOKKUVÕTE

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks oli lähemalt uurida toitlustust 1930. aastatel autoritaarses Eestis, ning keskenduti Kodumajanduskoja rollile toitlustuses muutuste elluviimisel. Toitlustustust on üldjoontes käsitletaval perioodil Eestis pigem vähe uuritud, mistõttu vajas teema süvendatud uurimist.

Toitlustusele hakati rohkem tähelepanu juhtima nii Eestis kui ka rahvusvahelises kontekstis. Mitmete teadlaste hinnangul oli see seoses ülemaailmse majanduskriisiga, mis tõi kaasa elukvaliteedi languse ja töötusemäära järsu kasvu. Kuna inimesed jäid töötuks, ei olnud paljudel võimalik tervislikku toitu endale muretseda. Probleeme võis samuti olla strateegiliste toiduainete kättesaadavusega (nt Ameerika Ühendriikides hakati strateegiliselt olulisi toiduaineid inimestele jaotama välja hädavajadusel).

Peamiselt hakati esitama mitmeid argumente ja õigustusi, miks tuli rõhutada ja propageerida tervislikku toitu ning toitlustuse üldist muutmist ja suunamist. Kuna toitlustus oli pigem nii Eestis kui ka mujal maailmas viletsas seisus, tuli selleks midagi ette võtta. Selleks, et muutusi ellu viia, tuli esmalt uurida põhjalikult inimeste tervise ja toitlustusolude seoseid. Nii hakati uuringute ja katsete käigus jõudma selgusele, et need kaks faktorit olid omavahel seotud. Inimesed olid olnud nõrgema immuunsusega, kuna nad ei saanud piisavalt tarbida tervislikku toitu. Toona peeti tervislikuks toiduks nii Eestis kui maailmas sellist toitu, mis oli vitamiinide- ja mineraalainete rohked ning mitmekülgsed. Sellise tervisliku toidu defineerimise taga oli taustaks maailmas vitamiinide ja mineraalainete avastused toidutehnoloogiliste katsete käigus.

Esimesed sammud toidukultuuri muutmiseks nii maailmas kui Eestis tulenesid esmalt Rahvasteliidu suunistest korraldada liikmesriikides toidukultuurialaseid uurimused. Esimestena olid oma riigis selliseid uurimusi korraldanud Rahvasteliidu ärgitusel näiteks Eesti ja Taani. Eestis asus toitlustusega tõsisemalt tegelema 13. mail 1936. aastal asutatud Kodumajanduskoda, mis oli üks autoritaarses Eestis asutatud kodadest kutsekodade süsteemist.

Võib öelda, et Kodumajanduskoda pühendas suurema osa oma tööst toitlustuse olukorra parandamisele ja selle uurimisele, kuigi koda tegeles ka näiteks käsitöö, kodumajanduse ja lastekasvatusega eraldi osakondades/toimikondades. Teiseks suuremaks uurimisobjektiks ja ühtlasi osakonnaks oli kojal kodukorrastus, mille peamiseks märksõnadeks olid: lihtsus, funktsionaalsus ning ohutus. Kodukorrastus oli seotud 1936. aastal autoritaarses riigis läbi

viidud kodukorrastuskampaaniaga ning puhtuseaktsiooniga. Kodukorrastusega üritati rohkem rõhutada kodude korrashoiu, siseruumides mugavuse ja lihtsuse tagamist, kuid mitte otseselt kodude välisilme muutmist.

Koda omas suurt rolli toitlustuse parandamises või muutmises. Esimene roll avaldus koja eesmärkides, kus koda pidas vajalikuks rõhutada toitlustuse teema olulisust meediaväljaannetes. Põhimõtteliselt oli tegu propagandaga. Eriti usinasti tehti propagandat toitlustuse teemadel näiteks perenaistele mõeldud ajakirjas Taluperenaine, milles jagus teemakohaseid toitlustusalalaseid artikleid mitmes aastakäigus. Peamiselt puudutas ajakiri toitlustusteemasid, eelkõige seejuures koolilaste toitlustusolusid.

Koja roll avaldus teisalt ka vastavateemaliste käsiraamatute väljaandmises eraldi sarjas, mis kandis nime „Kodumajanduskoja toimetused.“ Üheks selliseks käsiraamatuks sellises sarjas oli Kodumajanduskoja peasekretäri Hilda Ottensoni jt kodumajandus- ja toitlustusspetsialistide poolt koostatud „Odav ja tervislik toit.“ Käsiraamat andis nõu, kuidas valmistada lihtsalt ja kiirelt maitsvat toitu, sh rõhutati ka vitamiinide ja mineraaltoitainete tähtsust. Lisaks toitlustusele sisaldasid mitmed teised käsiraamatud nõuandeid näiteks kodukorrastuse kohta.

Koda hakkas toitlustusele tähelepanu juhtima ka Riigi Ringhäälingu raadioloengutes, mis omas kaalukat tähtsust inimeste „õpetamises.“ Riigi Ringhäälingu raadioloengutes puudutati koolilaste toitlustust, toidusäilitamist, mahlade tegemist ja tarvitamist aga muuhulgas kalatoitude (eelkõige tursa) kasulikkust jne. Raadioloengutes puudutati pigem vähem kodukorrastusega ja aiandusega seotud temavaldkondi.

Suuremaks murekohaks oli Kodumajanduskoja spetsialistide hinnangul koolilaste toitlustusolukord. Mureks oli olnud see, et paljudes toonastes Eestis koolides ei pakutud koolilastele sooja koolilõunat. Seda probleemi pidas koda üheks mureks seoses koolilaste toidukultuuriga ning institutsioon püüdis leida sellele murekohale lahendust. Eriti terav oli see probleem maakoolides, kus kaugelt tulnud õpilased ei saanud vahepeal koju sööma minna, kuna elati kodust kaugel. Osalt oli see tingitud sotsiaalsetest teguritest, ehk seni ei olnud õnnestunud koolilõuna ideed koolidesse sisse viia majanduslike raskuste tõttu (nii kooli kui ka lastevanemate finantsiliste vahendite puudumisel). Teguts oli ajamahuka ja kuluka projektiga ning kõik koolid selle ideega tõenäoliselt kaasa ei läinud.

Kuigi osades maakoolides oli koolilõunat üritatud pakkuma hakata ka enne 1930. aastaid, ei andnud need soovitud tulemusi, mistõttu Kodumajanduskoda üritas olukorda suunama ja muutma hakata. Esmalt hakati katsetama nn pilootprojekte nt Kehtna koolides, mis osalt

ebaõnnestused, kuna paljud õpilased ei saanud projekti raames kooli sööma minna. Ka projekti katsetuse ajal pidid õpilased toidu eest tasuma.

Edasised uurimused, mida saaks käsitletud teemal edasi uurida, oleks seotud Kodumajanduse Instituudiga. Tasub rõhutamist, et ka selle institutsiooni kohta on allikaid säilinud ebauhtlaselt. Kuna on näha, et toitlustusega seotud probleematika näol oli tegemist laiemal rahvusvahelisele temaatikale, siis põhjalikum ja sisulisem võrdlus teiste (naaber)riikidega võiks samuti olla järgmiste uurimuste fookuseks.

KASUTATUD KIRJANDUS

Kasutatud arhiiviallikad

Eesti Ajalooarhiiv

EAA, F 2100 Eesti Vabariigi Tartu Ülikool

Rahvusarhiiv

ERA, F 1 Politseitalitus

ERA, F 31 Riigikantselei

ERA, F 495 Sõjavägede Staap

ERA, F 1108 Haridusministeerium

ERA, F 1790 Eesti Pank

ERA, F 2636 Kodumajanduskoda

ERA, F 5206 Johanna Päts - sotsiaalvaldkonna arendaja, ühiskonna- ja majandustegelane;
Voldemar Päts - kunstipedagoog ja kunstnik

Avaldatud allikad

Kesk, Olga, *Puuvilja- ja marjamahlad* (Tartu: Eesti Karskusliidu Kirjastus, 1939).

Kesk, Olga, *Toit on tervis IV vihik: supid ja nende lisandid* (Tallinn ja Tartu: Kirjastus Loodus OÜ, 1940)

Kutseharidus Eestis (Tallinn: Haridusministeeriumi Kutseoskuste Osakond, 1938).

Mäolo, Helmi, *Elutegevuses: mälestusi* (Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv, 1961).

Nivanka, Erika, *Soome lahe kahel kaldal* (Tallinn: Eesti Päevalehe AS, 2010).

Ottenson, Hilda, Padernik, Karin, Uusme, Laine, *Odav ja tervislik toit* (Tallinn: AS Ühiselu, 1939).

Päts, Johanna, *Mälestusi, kirju, dokumente*, koost. Anne Velliste (Tallinn: Kirjastus Aade, 2013).

„Riigivanema otsus nr. 723,“ *Riigi Teataja*, 12. september 1935.

Kasutatud kirjandus

Barona, Josep L., “Nutrition and Health. The International Context During the Inter-war Crisis,” *Social History of Medicine*, 21, 1 (2008).

Baten, Jörg, Wagner, Andrea, “Autarchy, Market Disintegration, and health: the Morality and Nutritional Crisis in Nazi Germany, 1933–1937,” *Economics and Human Biology* 1 (2002).

Constantine, Stephen, *Social Conditions in Britian 1918-1939* (Oxford: Taylor and Francis Group, 1984).

Jeacle, Ingrid, “The diet of the nation: The state, family budgets and the 1930s nutritional crisis in Britain,” *Critical Perspectives on Accounting*, 38 (2015).

Kalling, Ken, “The Application of Eugenics in Estonia 1918–1940,” *Baltic Eugenics: Bio-Politics, Race and Nation in Interwar Estonia, Latvia and Lithuania 1918–1940*, toim. Björn M. Felder ja Paul J. Weindling (Amsterdam: Rodopi, 2013).

Kannike, Anu, „Eesti naisliikumine Saksa okupatsiooni ajal 1941-1944: kohandumine ja arendamine/The Estonian Women’s Movement during the German Occupation 1941-1944,“ *METHIS: STUDIA HUMANIORA ESTONICA* <https://ojs.utlib.ee/index.php/methis/article/view/24128> [külastatud: 02.05.2025].

Kannike, Anu, „Moraalist teaduseni: Eesti naisliikumine ja kodumajandus 1920.–1930. aastatel,“ *Tuna*, 4 (2021).

Kannike, Anu, Bardone, Ester, “Vegetarian Food as Modern Food: Attempts to Educate the Nation of Estonia from the 1900s to the 1930s,” *Journal of Centre for Baltic and East European Studies* 1, 2 (2022).

Kannike, Anu, Uibo, Madle, *Moodsa elu õppetunnid* (Tallinn: Kirjastus Argo, 2022).

Kuum, Jüri, *Kodumajandus Eestis* (Tartu: Tartumaa Trükikoda, 1997).

Mudry, Jessica, "Nutrition," *A Companion to the History of American Science*, toim. Georgina M. Montgomery ja Mark A. Largent (Wiley-Blackwell, 2016).

Ostry, Aleck Samuel, *Nutrition Policy in Canada, 1870–1939* (Vancouver ja Toronto: UBC Press, 2006).

Pajur, Ago Tannberg, Tõnu, Vahtre, Lauri *et. al.*, *Eesti ajalugu VI: Vabadussõjast taasiseseisvumiseni* (Tartu: Ilmamaa, 2005).

Pajur, Ago, *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia II osa: riigimees (1917–1956)* (Tartu: Rahvusrahiiv, 2018).

Sirk, Väino, *Kutseharidus Eestis 19. sajandi algusest 1917. aastani* (Tallinn: Valgus, 1983).

Sirk, Väino, *Kutseharidus Eestis 1917–1920* (Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituut, 1989).

Sparks, Lacey, *Women and the Rise of Nutrition Science in the Interwar Britain and British Africa* (Palgrave Macmillan, 2023).

Stage, Sarah, "Introduction Home Economics: What's in a Name?," *Rethinking Home Economics: Women and the History of a Profession*, toim. Sarah Stage ja Virginia B. Vincenti (1997).

Tomingas, William, *Vaikiv ajastu Eestis* (Tallinn: Gernader Grupp OÜ, 2013).

Vaher, Andrus, *Kutsekojad Eesti Vabariigis perioodil 1918–1940, nende roll ühiskonnas enne ja pärast 1937. aasta põhiseadust* (magistritöö, Tartu Ülikool, 2023).

Viljamaa, Piret, Hillermaa, Rita, *Naised Eesti Parlamendis: 1917–1940, 1992–2019* (Tallinn: Eesti Rahvusraamatukogu, 2020).

Perioodika

Bulletin. International Council of Women, 1935, 1936, 1937

Eesti Naine, 1990

Elu: Võru-Walga-Petserimaa häälekandja, 1938

Lõuna-Eesti, 1939

Maa Hääl, 1933, 1936, 1937

Pärnumaa Teataja, 1936

Postimees, 1939

Taluperenaine, 1936, 1937, 1939

Uus Eesti, 1935, 1938, 1939

Ühistegelised Uudised, 1939

Internetileheküljed

„Aadresslehed, Kesk, Olga, Robert,“ *Rahvusarhiiv*
https://www.ra.ee/aadresslehed/index.php/sheet/view?id=270034&_xr=eNpLtDK0qs60MrBOtDKBMIqtDI2sIIozUINL9ItTE4uSM5SAYpZWSmmZRcUleYm5qSA%252BUEm%252BFohhYaWUk4gQN7FSyk4tzgYxDa2UCqG0oZJ1bS0A6e0gRw%253D%253D [külastatud: 27.02.2025].

„Album Academicum Universitatis Tartuensis 1918–1944,“ *Rahvusarhiiv*
<https://www.ra.ee/apps/andmed/index.php/matriikkel/view?id=12440> [külastatud: 27.02.2025].

„Ottenson Hilda,“ *Eesti biograafiline andmebaas ISIK*
<https://www2.kirmus.ee/biblioserver/isik/index.php?id=2688> [külastatud: 27.02.2025].

„Pant, Laine,“ *TLÜAR väliseesti isikud* <http://isik.tlulib.ee/index.php?id=237> [külastatud: 27.02.2025].

„Varep, Mannj,“ *TLÜAR väliseesti isikud* <http://isik.tlulib.ee/index.php?id=4> [külastatud: 27.02.2025].

Mäekask, Meta,“ *VEPER – Väliseesti isikulooline andmebaas* <https://veper.tlulib.ee/data/789> [külastatud: 27.02.2025].

SUMMARY

The role of the Chamber of Domestic Economy in influencing nutritional concerns in Estonia in the 1930s

The aim of this bachelor's thesis is to study the situation concerning nutrition in the 1930s Estonia and the role the Chamber of Domestic Economy played in improving the situation. The authoritarian regime in Estonia began on March 12, 1934, when the future president of Estonia—Konstantin Päts—plotted and carried out a coup d'état.

During the Päts's regime, the parliamentary system was replaced by Chamber System, which were formed from representatives of various professions. One of those chambers was the Chamber of Domestic Economy, which was associated mostly with nutritional matters. It was founded on May 13, 1936 and it is in the focus of this thesis.

The Chamber had four main committees/departments: nutrition, gardening, home crafts-industry, child (health)care and hygiene. The Chamber's four main committees employed specialists or advisors related to the specific field they were worked in. They promoted the ideas of home economics and gave advice in their counseling service on home economics topics (they answered to letters addressed to the Chamber), but also held radio lectures in through Estonia's National Broadcasting System. Their advice was not only given by lectures or via letters. They also wrote many handbooks and articles for the journals (like journal called "Taluperenaine") for giving housewives tips and tricks. The most famous advisors were Hilda Ottenson (The Main Secretary of the Chamber) and Olga Kesk (the teacher in home economics).

In general, the Chamber of Domestic Economy had various tasks and ideas related to different fields of home economics. But it seems that the Chamber tried to deal, and change the nutrition matters more than other home economics topics. The Chamber gathered information about nutritional issues during the authoritarian regime in Estonia by carrying out different surveys.

The Chamber also provided guidance and consultations for housewives on food preservation. They made (also in the Chamber of Domestic Economy) several kinds of food technological experiments in food preservation. For instance, they tried to experiment storing berries and

fruits in different cold environments, but also tested how to keep apples in cellars over the winter etc.

Aside from the nutritional problems, the Chamber also wanted, for instance, to improve most people's home environment. The Chamber usually promoted ideas related to this topic, for example, cleaning out the homes and then decorating. They argued that the decoration was only possible after the home was thoroughly cleaned. The main idea of it was to make people's homes comfortable, functional and safe (the advisors/specialist concentrated on kitchen safety for housewives). The key advisors of the home cleaning ideas were Mari Kauri and Meta Mäekask.

As some scholars say, the Great Depression worsened the quality of life, for instance, in the United States of America, in the Great Britain, in the Germany and even in Estonia. Since the quality of life was low, it also brought along many illnesses and health problems. Often people blamed poor nutrition and bad quality of food in those problems. Since all of that, it seems like the Chamber of Domestic Economy tried to reform the nutrition matters, as it was the main leading authority in the nutritional issues back then.

Although, how much they tried to promote the healthy food ideas after recognizing the importance of vitamins and minerals for humans as the scientific discoveries in the world were all about, the unsolved issues of nutrition still remained local. Since the League of Nations was concerned about nutrition-related issues, many efforts for changes in its member states were made, including in Estonia. As the first step, the League of Nations suggested to conduct nation-wide surveys on nutrition.

To raise people's awareness about bad quality food and nutritional problems as the main factors of diseases, the Chamber of Domestic Economy in Estonia published various hand- and cookbooks about nutritional issues, but also promoted the importance of vitamins and minerals as the part of healthy food. Hilda Ottenson and two other women who were part of the counseling service of the Chamber, published a handbook called "Cheap and Healthy Food," which promoted ideas of how to make tasty and quick dishes from vegetables, etc.

But it appears that the Chamber placed more emphasis related to nutritional problems in Estonia in children's sphere, where they had often deadly health problems related to bad food choice and were often malnourished. Researchers argued that children's health was poor and many suffered diseases that weakened their immune system. Many health diseases lasted into

their adulthood. The Chamber often accused in those problems nutrition matters, since the low-quality food was not healthy.

The handbooks and journal articles managed to bring the children nutritional problems to public. Many changes were made, and as the League of Nations insisted in its member states, lunch breaks were introduced as a test case in many primary schools of Estonia. For sure, many of trials were made (like in Kehtna primary school), but children showed little interest in it, since the food was costly for them.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kadri Aria _____ ,
(*autori nimi*)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

Kodumajanduskoja roll tootlustusolude muutmisel Eestis 1930. aastatel _____ ,

_____
(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendaja(d) on _____ Janet Laidla _____ ,
(*juhendaja nimi*)

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli digitaalarhiivi kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

2. annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commonsi litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
3. olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Kadri Aria

19.05.2025